

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра адміністративного, фінансового та інформаційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Правове регулювання готівкових та безготівкових розрахунків в Україні

Студента 2м курсу, 7 групи,
спеціальності 081 «Право»,
спеціалізації «Фінансове право»

Мироненко Дар'ї Антонівни

Науковий керівник
к.ю.н., доцент

Сударенко Олена
Володимирівна

Гарант освітньої програми
к.ю.н., професор

Ніколаєва Людмила
Вікторівна

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОТІВКОВИХ ТА БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ	
1.1. Поняття та суть готівкових розрахунків.....	7
1.2. Наукові підходи до визначення поняття та суті безготівкових розрахунків.....	15
1.3. Види і форми безготівкових розрахунків	20
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОТІВКОВИХ ТА БЕЗГОТІВКОВИХ ВИДІВ РОЗРАХУНКІВ, ЯКІ ПРОВОДЯТЬСЯ ПРИ ВНУТРІШНІХ РОЗРАХУНКАХ	
2.1. Проведення готівкових розрахунків в Україні	31
2.2. Безготівкові розрахунки за допомогою платіжних доручень, платіжних вимог, платіжних вимог-доручень	38
2.3. Електронний платіжний засіб як третій вид безготівкових розрахунків	49
РОЗДІЛ 3. ВИДИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ЇХ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ	
3.1. Вексель як другий вид безготівкових розрахунків	54
3.2. Акредитив як класична форма безготівкових розрахунків	71
3.3. Розрахункові чеки як форма безготівкових розрахунків.....	79
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	95
ДОДАТОК 1.....	106

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що всі юридичні особи здійснюють безготівкові розрахунки, мають різні види рахунків і користуються різними видами безготівкових розрахунків. На сьогодні, проведення реформ, зокрема і у сфері готівкових та безготівкових розрахунків, вивчення їх правового аспекту є необхідним та актуальним.

Проводячи ґрунтовне дослідження правового регулювання грошового обігу, безготівкового і готівково-грошового обігу можна зазначити, що грошовий обіг – це рух грошей при виконанні ними своїх функцій у готівковій та безготівковій формі. Отже, грошовий обіг здійснюється у двох формах: безготівковій та готівково-грошовій. Щодо готівково-грошового обігу є чіткі обмеження, тому більшість розрахунків здійснюється безготівково.

Безготівкові розрахунки - це переказування певної суми коштів із розрахунків платників на рахунки одержувачів, а також переказу за дорученням ініціатора переказу коштів, внесених ними готівкою до каси фінансової установи на рахунки одержувачів.

Правове регулювання безготівкових розрахунків було предметом дослідження представників науки цивільного права. Проте, у зазначених відносинах є і фінансовий аспект, це публічність, рух коштів і обов'язковість. Якщо особа не має в банку власного рахунку і не бажає його відкривати, вона може сплатити готівкою через касу фінансової установи і це досить зручно в даний час. Банк в свою чергу перерахує дані кошти на рахунок отримувача або фінансовій установі.

Загальнотеоретичну основу дослідження становлять праці таких вчених, як: Є.О. Алісова, Л.К. Воронової, В.Ф. Кузьміна, В.А. Белова, І.А. Безклубого, О.Ф. Андросова, А.С. Ємельянова, А.С. Богданович, С.В. Сарана, Г.А. Тосуняна, О.А. Лукашева, О.В. Шпильківської тощо.

Підготовку матеріалів випускної кваліфікаційної роботи здійснено з

урахуванням позицій сучасних дослідників в системі фінансових правовідносин, таких як: Є.О. Алісов, С.Т. Кадькаленко, Т.А. Латковська, О.А. Ягольницький, А.С. Богданович, О.Ф. Андросова та ін.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є ґрунтовне дослідження правового регулювання безготівкового, грошового обігу, і готівково-грошового обігу, вивчення видів та форм безготівкових розрахунків, їх правове регулювання, вироблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у зазначеній сфері.

У рамках окресленої мети в роботі вирішуються такі *завдання*:

- вивчити наукові підходи до розуміння поняття та суті безготівкових розрахунків;
- виокремити публічно-правовий аспект у здійсненні безготівкових розрахунків;
- провести класифікацію видів безготівкових розрахунків;
- виокремити форми та види безготівкових розрахунків;
- виокремити публічно-правовий аспект при здійсненні готівкових розрахунків;
- з'ясувати правову природу розрахункового чека як виду безготівкових розрахунків;
- визначити поняття електронного платіжного засобу як третього виду безготівкових розрахунків;
- виробити пропозиції удосконалення законодавства в зазначеній сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері виникнення, зміни та припинення відносин щодо здійснення безготівкових та готівкових розрахунків за законодавством України.

Предметом дослідження є правове регулювання готівкових та безготівкових розрахунків в Україні.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети та вирішення завдань дипломної роботи було використано комплекс методів. Головним серед них є діалектичний метод дослідження, який передбачає розгляд усіх

видів і форм безготівкових розрахунків, їх розвитку і взаємному впливі. Він дозволив дослідити правові форми безготівкових розрахунків, а також проблеми, які виникають в процесі їх здійснення. Формально-логічний – при формуванні визначень понять, побудові наукових класифікацій, обґрунтуванні висновків і пропозицій (підрозділи 1.1., 1.2, 1.3.). Історично-правовий метод дозволив дослідити вітчизняний досвід правової науки, який відображений в науковій літературі, що присвячена історії правового регулювання безготівкових та готівкових розрахунків. За допомогою формально догматичного методу була змога тлумачити правові норми різних галузей права (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3.). Логіко-юридичний – при розробці пропозицій по вдосконаленню чинного законодавства (підрозділ 3.3.). Взаємозв'язок і розмежування сфери фінансово-правового та цивільно-правового регулювання сфери безготівкових розрахункових відносин здійснювалося за допомогою методу системного аналізу (підрозділи 3.1., 3.2., 3.3.).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що за умови подальшого розвитку вони можуть бути корисні: – для вдосконалення законодавства про безготівкові та готівкові розрахунки; – для подальших наукових досліджень природи та сутності безготівкових та готівкових розрахунків; – у навчальному процесі – при викладенні дисципліни «Фінансове право».

Апробація дослідження. Основні положення та результати наукового дослідження було оприлюднено шляхом опублікування наукової статті у Збірнику наукових статей студентів «Правове забезпечення підприємницької діяльності» (частина 2). КНТЕУ. 2018.

Структура роботи. Структура випускної кваліфікаційної роботи підпорядкована меті та завданням дослідження. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, восьми підрозділів, висновків і пропозицій, а також списку використаних джерел. Загальний обсяг випускної кваліфікаційної роботи становить 108 сторінок, з них основного тексту – 93 сторінки. Список

використаних джерел нараховує 109 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОТІВКОВИХ ТА БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ

1.1. Поняття та суть готівкових розрахунків

Гроші як невід’ємна складова сучасного світу, обертаються у суспільстві забезпечуючи обмін товарів і послуг між його членами. Відповідно, грошовий обіг підлягає правовому регулюванню, оскільки державі потрібно вирішувати два найважливіші завдання: забезпечувати стійкість національної грошової одиниці і прийнятне співвідношення між грошовими доходами населення і вартістю товарів та послуг на внутрішньому ринку [1, с. 232]. Як зазначає Т.А Латковська, інтенсивний розвиток фінансових відносин виявляє значення окремих фінансово-правових інститутів, у результаті чого відбувається формування нових інституційних утворень або розширюються та піднімаються на новий рівень вже існуючі переростаючи із простих у складні. В умовах ринкового господарства та визнання державою приватної форми власності розширюється емісійна діяльність держави, являючи собою особливий вид її фінансової діяльності та передуючи мобілізації фондів коштів, їх розподілу та використанню з метою виконання завдань і функцій держави. Взагалі без емісійних, бюджетних і податкових відносин неможливе функціонування суспільства, саме в їх правовому регулюванні зацікавлена будь-яка країна [2, с. 13]. Як стверджує Т. М. Ямненко, доволі складно уявити собі перебіг фінансових відносин без наявності попередньо випущених у обіг грошових одиниць, які в подальшому мобілізуються до бюджетів всіх рівнів, а також використовуються у процесі розподілу з централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів [3, с. 131; 4, с. 35].

Доречно погодитися з О.В. Шпильківською, яка зазначає що у сучасній системі фінансового права існують труднощі та проблеми, які виникають саме у практиці використання одиниць фінансового права через відсутність

чітких визначень правничих понять та єдності у термінології [5, с. 14]. Однією з таких проблем є і неоднозначність поняття права грошового обігу в науковому середовищі.

Так, досліджуючи грошовий обіг як базову фінансово-правову категорію системи фінансового права, Є.О. Алісов зазначає, що внаслідок відомих соціально-політичних й економічних процесів у постсоціалістичних умовах фінансово-правова наука одержала в Україні істотний імпульс для свого розвитку. У цьому контексті, зауважує науковець, слід зазначити, що з'ясування особливостей фінансово-правового регулювання суспільних відносин у сфері грошового обігу й урахування можливостей впливу цього явища на сферу публічних фінансів безпосередньо пов'язані з необхідністю визначення сутності, змісту й структури цього соціально-економічного об'єкта. Однією з ключових проблем у цій сфері є визначення поняття та специфіки даного явища як об'єкта фінансово-правового регулювання. При цьому, на його думку, такий підхід має не лише теоретичне, але й вагомое практичне значення [6, с. 196].

Окремих питань грошового обігу, в ході дослідження правового регулювання грошової системи України, торкався у своєму дисертаційному дослідженні О.А. Лукашев [7], який в подальшому, досліджуючи теоретичні проблеми розвитку і трансформації системи фінансового права, у своїй докторській дисертації розглянув лише окремі проблеми сучасного правового стану вітчизняної грошової системи [8], проте питання поняття грошового обігу так ним до кінця вирішено і не було.

Дослідженню даного питання приділив значну увагу і Є.О. Алісов [9], який основну увагу зосередив саме на питаннях правового регулювання грошового обігу, і значно менше уваги приділив його фінансово-правовій сутності. Тому варто з'ясувати фінансово-правову сутність грошового обігу. Грошовий обіг як базова фінансово-правова категорія позначає безперервний рух коштів при виконанні ними своїх функцій у готівковій і безготівковій формі, який обслуговує реалізацію товарів, а також нетоварні платежі і

розрахунки в господарстві. Обидва ці аспекти безпосередньо пов'язані між собою і не існують один без іншого, у зв'язку із чим дійове правове регулювання грошового обігу неможливе без урахування й упорядкування таких рівнобіжних проявів регульованого об'єкта, а також існуючого взаємозв'язку між ними [6, с. 207; 10, с. 243].

Одне з перших визначень поняття «грошового обігу» наведено у книзі «Дослідження про природу і причини багатства народів» Адама Сміта, який визначає, що головними причинами виникнення та вживання грошей є поділ праці і природна необхідність ринкового обміну товарів і послуг. Він досліджує гроші як особливу частину загальних запасів суспільства і вказує, що формування як економічного, так і правового поняття «грошового обігу» і його законодавче регулювання є наслідком відділення номінальної вартості грошей від реальної; появи перших банківських послуг для проведення безготівкових платежів, що спричинило подальший паралельний розвиток готівкового та безготівкового грошового обігу. За визначенням Адама Сміта, яке не застаріло і до нашого часу, кошти – це велике колесо обігу, це велике знаряддя обміну і торгівлі [11, с. 215].

Не можливо не погодитися з думкою М.І. Тургенєва, який визначив, що «гроші є ні що інше, як засіб обігу, які служать для обігу товарів і разом з тим для задоволення потреб держави» [12, с. 362-363]. Ф.Т. Діланян визначає інститут грошового обігу як сукупність урегульованих нормами фінансового права відносин з організації емісії грошових знаків, включаючи виробництво, зберігання, транспортування; встановлення порядку інкасування, обліку грошових знаків, їх утилізації, а також регулювання форм і порядку обміну грошима між різними суб'єктами в процесі виконання грошових зобов'язань [13, с.44].

У вищенаведених визначеннях чітко простежується подвійність форми грошей, які з одного боку виступають законним платіжним засобом, статусу якого їм надає держава, а з іншого – є засобом обігу, що забезпечує рух товарів і послуг шляхом обміну їх на дані платіжні засоби. Відповідно,

грошовий обіг забезпечується державою, проте існує об'єктивно у суспільних відносинах, оскільки гроші виступають лише мірою вартості товарів і послуг та спрощують обмінні процеси, але і без них такі процеси не зупиняються. Тобто, держава просто допомагає протіканню цих процесів водночас отримуючи певну вигоду у вигляді частини вартості вираженої у грошовій формі, що надходить до фондів коштів та можливості контролювати дані процеси на загально-державному рівні [3, с. 131].

Грунтовне дослідження правового регулювання грошового обігу, безготівкового і готівково-грошового обігу з наведенням визначення їх понять проведено Н.Д. Еріашвілі, який зазначає, що грошовий обіг – це рух грошей при виконанні ними своїх функцій у готівковій та безготівковій формі. Грошовий обіг обслуговує товарне виробництво і товарний обіг, при цьому гроші змінюють форму вартості за формулою Т–Г–Т (товар-гроші-товар), кругообіг і оборот капіталів, а також рух позичкового і фіктивного капіталів і доходів різних соціальних груп. Отже, підсумовує науковець, грошовий обіг опосередковує обмін всього сукупного суспільного продукту, а також його частини – національного продукту. Як стверджує Н.Д. Еріашвілі, грошовий обіг здійснюється у двох формах: безготівковій та готівково-грошовій. За вченням Н.Д. Еріашвілі, безготівковий обіг являє собою процес руху вартості без участі готівки у вигляді перерахування грошових коштів по рахунках в банках і заліків взаємних вимог. Готівково-грошовий обіг, за визначенням Н.Д. Еріашвілі, – це обіг, який являє собою рух готівки в сфері обігу і виконання нею функцій засобу платежу та засобу обігу. Готівково-грошовий обіг здійснюється за допомогою різних видів грошей: банкнот, металевих монет, інших кредитних інструментів – векселів, банківських векселів, чеків, кредитних карток [14, с. 314-315].

У свою чергу, Г.А. Тосунян і О.Ю. Вікулін під грошовим обігом розуміють рух грошової маси всередині країни у готівковій та паперовій формах. Грошова маса, на їхню думку, – це: грошові знаки, які перебувають в обігу; грошові кошти на рахунках і у вкладах юридичних і фізичних осіб;

інші безумовні грошові зобов'язання банків. Форми грошового обігу науковці визначають як обіг готівки та безготівковий грошовий обіг [15, с. 202].

Цікавою є позиція М. П. Кучерявенка, Є.О. Алісова та О.А. Лукашева. Так, вищеназвані науковці не наводять визначення самого поняття «грошового обігу», а пропонують визначення «грошового обороту» як правової категорії, яка, на їхню думку, є врегульованою правовими нормами сукупністю суспільних відносин, у межах яких відбувається безперервний процес руху грошей у готівковій і безготівковій формах [16, с. 249].

Визначаючи правове регулювання грошового обігу, О.Ю. Грачова наголошує, що процес безперервного руху грошей у готівковій та безготівковій формах називається грошовим обігом. Грошовий обіг, на її думку, відображає спрямовані потоки грошей між: 1) центральним банком та іншими кредитними організаціями; 2) кредитними організаціями; 3) кредитними організаціями та підприємствами, організаціями, установами різних організаційно-правових форм; 4) банками та фізичними особами; 5) підприємствами та фізичними особами; 6) банками та іншими інститутами фінансової системи; 7) фінансовими інститутами та фізичними особами. Важливість суспільних відносин, що складаються в ході грошового обігу, для економічного і політичного розвитку країни обумовлена їх регулюванням з боку держави за допомогою права, в першу чергу фінансового права. [17, с. 357].

Подібної позиції дотримується і О.П. Орлюк, яка визначає, що грошовий обіг – це рух грошових коштів у процесі обслуговування економіки й соціальної сфери життя суспільства. Грошовий обіг є частиною грошового обороту (тобто сукупності всіх грошових платежів у державі) й пов'язаний із обслуговуванням підприємств і організацій, фінансово-кредитних інститутів та населення, де гроші виконують функцію засобу обігу й засобу платежу, тобто відбувається рух готівки. Резюмуючи свої дослідження стосовно фінансово-правового аспекту поняття грошового обігу, науковець зазначає,

що у фаховій літературі грошовий обіг розглядають як сукупність платежів, сукупність рухів грошової форми вартості у вигляді готівки і безготівкових розрахунків у процесі відтворення (виробництва, розподілу, обміну і споживання); як обіг законних платіжних засобів (банкнот, розмінної монети), що обслуговують потреби економіки; як постійний рух коштів, який охоплює сферу випуску (емісії) грошей НБУ та передачі їх у каси банків, а також подальше переміщення грошей у каси підприємств, установ, організацій, розрахунки з населенням, здійснення ним платежів і внесків зі зворотним рухом до Національного банку України [18, с. 650-651]. Дійсно, обіг грошей розпочинається з їх емісії Національним банком України та завершується поверненням до нього ж або з метою зменшення грошової маси (вилучення з обігу частини грошей), або заміни застарілих чи таких, що втратили ознаки платіжності купюр на інші, або взагалі для введення нової грошової одиниці, як це відбувалося в Україні в 1996 році [3, с. 131].

Не можна оминати увагою глобальний аспект процесу грошового обігу. Так, зокрема О.М. Мельник, С.В. Сарана, В.О. Шамрай, висвітлюючи теоретичні аспекти фінансового права України як галузі права, зазначають, що грошовий обіг представляє собою обіг грошей у готівковій і безготівковій формах, який здійснюється через платіжні системи, що діють у законодавчо визначеному порядку на території країни та за її межами [19, с. 511; 20, с. 467]. Так, в сучасному суспільстві можуть використовуватися як засіб розрахунку одночасно кілька валют – як національна, так і іноземна, а також в ході розрахунків та платежів можуть використовуватися, крім національної, й іноземні платіжні системи, що обумовлені входженням України до системи загальносвітових платіжних відносин. Відповідно слід виокремити таку ознаку сучасного грошового обігу як використання ним різноманітних валют та платіжних систем [3, с. 131].

Досліджуючи проблеми правового регулювання грошового обігу в Україні, Є.О. Алісов наголошує про наявну проблему визначення поняття «грошового обігу» та її значення для правового регулювання фінансової

діяльності держави, зазначаючи, що в правовій науці відсутнє чітке розуміння категорії «грошовий обіг». Зіставляючи погляди фахівців із різних галузей суспільного знання, які займалися питаннями теорії грошей щодо понять «грошовий обіг» та «грошовий оборот», науковець вказує, що більшість вчених як правознавців, так і економістів розрізняє і використовує обидві категорії, але водночас відсутній узгоджений підхід до питання про зміст і співвідношення досліджуваних явищ. За таких обставин термін «грошовий обіг» можна сприйняти як безперервний рух грошей при виконанні ними своїх функцій у готівковій і безготівковій формах, що обслуговує реалізацію товарів, а також нетоварні платежі й розрахунки в господарстві, виокремив суттєві ознаки такого явища: 1) динамічну – грошовий обіг відбиває рух, переміщення певних цінностей; 2) матеріальну – такими рухомими цінностями є гроші; 3) функціональну – обертаючись, гроші виконують певні функції в економіці; 4) організаційну – рух грошей передбачає визначеність меж його реалізації, відповідно у просторі, по колу осіб та в часі; 5) юридичну – грошовому обігу властива юридична оформленість й урегульованість його проявів, будови, складових елементів тощо [21, с. 12]. Аналогічні підходи даний науковець висловлює і у інших своїх роботах [22; 23].

Вагомою є позиція Л.К. Воронової, яка підтримує твердження М.П. Кучерявенка та О.А. Лукашева щодо єдності грошового обороту, який на їхню думку, потрібно розглядати як одну з головних методологічних засад і економічного, і правового дослідження цього суспільного явища. Щодо співвідношення готівкового обігу і безготівкового обороту, то розходження, як зазначають науковці, є усередині єдності. Питання про співвідношення – це не тільки проблема їх зв'язку у сфері обігу. Грошовий оборот як правова категорія є врегульованою правовими нормами сукупністю суспільних відносин, у межах яких відбувається безперервний процес руху грошей у готівковій і безготівковій формах. Розглядаючи специфіку руху грошей на різних стадіях суспільного відтворення й у різних формах, слід підкреслити

його головну особливість – єдність грошового обороту. Безумовно, це не означає, що принципові особливості руху грошей у готівковій і безготівковій формах відходять на другий план [24, с. 329-336].

М.Д. Барковський зазначав, що безготівковий і готівковий обороти безпосередньо пов'язані між собою і становлять єдиний оборот, розділений тільки на сфери функціонування у вигляді банкнот, казначейських білетів і розмінної монети й у вигляді записів цих грошових одиниць без їх речової участі [25, с. 80]. І дійсно грошовий оборот є єдиним цілим, незважаючи на різноманітні форми розрахунків, разом з цим не можна обминути увагою таку важливу сферу суспільно-правових відносин як емісійну діяльність. Дана діяльність в цілому охоплює різноманітні елементи випуску офіційно визнаних платіжних засобів та зобов'язань, які виражені у грошовій формі. Серед них як грошові знаки, так і цінні папери (акції, облігації, в тому числі державні, казначейські зобов'язання тощо), чеки, електронні платіжні засоби. У цьому процесі ключову роль звичайно відіграють гроші, оскільки саме в них відображаються всі емітовані платіжні засоби. Разом із цим, лише грошовим оборотом всі емітовані складові охопити неможливо [3, с. 13].

С.Т. Кадькаленко зазначає, що емісійне право складається з норм найбільш значимих – про гроші і грошову систему України, але сюди можна віднести і норми, що містять у собі порядок регулювання касових операцій, випуск грошей в обіг та інші, які не мають загального значення [26, с.7]. Саме до таких норм і можна віднести ті норми, якими врегульовуються питання випуску платіжних засобів, які відмінні від коштів, але номіновані в них.

Отже, можна зробити висновок, що на сьогодні у науковці не сформулювали визначного розмежування між поняттями «грошовий обіг» та «грошовий оборот». Звертаючи на це увагу можна зазначити, що під грошовим оборотом слід розуміти оборот саме коштів в рамках певного суб'єкта господарювання, в той же час як грошовий обіг полягає у безперервному кругообігу коштів, який саме регулюється на державному

рівні, і в процесі якого кошти можуть змінювати свою форму, тобто з готівкової на безготівкову та навпаки, і тим самим забезпечуючи проведення розрахунків, а також сплату інших платежів в іноземній та національній валютах та з використанням іноземних та національних платіжних систем, тому охоплює більш широку сферу у вигляді всієї сфери суспільних, в тому числі фінансових відносин. Також слід наголосити, що кошти безперервно переходять з однієї форми до іншої, також вони можуть не лише набувати готівкових чи безготівкових форм, а і перебувати у вигляді цінних та інших паперів (зокрема, чеків), електронних грошей якими здійснюються платежі.

1.2 Наукові підходи до визначення поняття та суті безготівкових розрахунків

Безготівкові розрахунки розглядалися з точки зору цивільного права, фінансового права і адміністративного права. Воронова Л. К. зазначає, що особливістю безготівкових розрахунків (на відміну від готівкових) є те, що обов'язковим учасником цих розрахункових відносин виступає фінансова установа (або кілька фінансових установ) [27, с. 153; 28, с. 360]. Безготівкові розрахункові відносини є самостійними грошовими відносинами за двома підставами: по-перше, до розрахунків залучається фінансова установа, внаслідок чого не збігаються суб'єкти основних економічних відносин і суб'єкти, що беруть участь у розрахунках; по-друге, грошові відносини як допоміжна і складова функція основних економічних відносин відокремлюються від нього за допомогою спеціальної правової регламентації [27, с. 153]. Столярук Д. Б. доповнив це твердження, наголосивши на тому, що без розпорядження клієнта списання коштів допускається виключно за рішенням суду, а також у випадках, встановлених законом та договором між фінансовою установою та клієнтом. Списання банком коштів здійснюється у порядку надходження розрахункових документів та встановлено черговість

їх виконання у випадку одночасного надходження і недостатності коштів [29, с.29; 30, с. 150; 31, с. 202].

В Україні правова база організації безготівкових розрахунків визначається рядом законів, які регламентують банківську діяльність: Конституція України, Закон України «Про банки і банківську діяльність», Закон України «Про Національний банк України», Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [32; 33; 34; 35]. Що ж стосується детальної організації самих розрахунків, то вони визначаються затвердженою Правлінням Національного банку України інструкцією від 29.03.2001 р. «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» (далі – Інструкція про безготівкові розрахунки в національній валюті) [36]. Сфера використання готівкових грошей у секторах економіки нашої держави обмежена порівняно з безготівковими розрахунками, і в основному їх використовує населення, а також при здійсненні таких касових операцій: приймання через касу банку готівки національної та іноземної валюти від клієнтів для зарахування на власні рахунки та рахунки інших юридичних і фізичних осіб або на відповідний рахунок банку (філії, відділення); видача готівки національної та іноземної валюти клієнтам з їх рахунків через касу банку; приймання від фізичних та юридичних осіб готівки національної та іноземної валюти для переказу і виплати отримувачу суми переказу в готівковій формі через операційну касу; обмін клієнтам не придатних до обігу та вилучених з обігу банкнот (монет) національної валюти на придатні, монет на банкноти, банкнот на монети, банкнот (монет) одних номіналів на банкноти (монети) інших номіналів тощо [37]. Зазначені вище касові операції регулювалися до 1 листопада 2018 року Постановою Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні» № 174, а з 1 листопада 2018 року - Постановою Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні» №103 [38], а також Законом України «Про Національний банк України» [34]. Так в статті

33 вище зазначеного Закону мова йде про повноваження Національного банку щодо організації готівкового грошового обігу і визначається порядок ведення касових операцій для банків, інших фінансових установ, підприємств і організацій. Так, для забезпечення організації готівкового грошового обігу Національний банк здійснює: 1) виготовлення та зберігання банкнот і монет; 2) створення резервних фондів банкнот і монет; 3) встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну банкнот та монет, а також обмежень щодо використання систем захисту, платіжних ознак та відтворення елементів дизайну банкнот та монет; 4) встановлення порядку заміни пошкоджених банкнот і монет; 5) встановлення правил випуску в обіг, обробки, зберігання, інкасації, перевезення, вилучення з обігу та знищення готівки; 6) визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансових установ, підприємств і організацій; 7) визначення вимог стосовно технічного стану і організації охорони приміщень банківських установ [34].

Безготівкові розрахунки, згідно з Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться фінансовою установою на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді [36]. Розрахунковий документ - документ на паперовому носії, що містить доручення та/або вимогу про перерахування коштів з рахунку платника на рахунок отримувача [36, п. 1.4].

Враховуючи основні функції Національного банку України та відповідно до ст. 40 Закону України «Про Національний банк України» НБУ встановлює правила, форми і стандарти розрахунків банків та інших юридичних і фізичних осіб в економічному обігу України із застосуванням як паперових, так і електронних документів та готівки, координує організацію розрахунків, дає дозволи на здійснення клірингових операцій та розрахунків

за допомогою електронних документів. Національний банк забезпечує здійснення міжбанківських розрахунків через свої установи, дає дозвіл на проведення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини банків та через їх власні розрахункові системи [27, с. 155; 39, с. 120].

Суть безготівкових розрахунків розкриває Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті. Вона розкриває три ознаки: по-перше, платник перераховує певну суму коштів зі свого рахунку на рахунок отримувача. Відповідно до п. 1.4 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті платником є особа, з рахунку якої ініціюється переказ коштів або яка ініціює переказ шляхом подання до банку або іншої установи - члена платіжної системи документа на переказ готівки разом з відповідною сумою коштів [36]. Необхідною умовою для здійснення перерахування з відкритого платником рахунку є наявність на ньому відповідних коштів, які існують у вигляді спеціальних облікових записів. Відповідно до п. 2.22 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті банк виконує розрахункові документи відповідно до черговості їх надходження та виключно в межах залишку коштів на рахунку клієнта, якщо інше не встановлено договором між банком і клієнтом. А отже, отримувачем коштів, в свою чергу, є особа, на рахунок якої зараховується сума переказу або яка отримує суму переказу в готівковій формі. Платником і отримувачем можуть бути як юридичні, так і фізичні особи [36].

Все вище зазначене відбувається в межах платіжної системи, тож доречно буде зазначити визначення. Платіжна система - це платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів. Проведення переказу коштів є загальною функцією, що має виконувати платіжна система [35, п. 1.29 ст.1].

До суттєвих ознак безготівкових розрахунків також належить те, що банки за дорученням власника коштів перераховують кошти, внесені ними

готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів [40, с. 513; 41, с. 256; 42, с. 85]. Отже, для віднесення розрахунків до безготівкових не обов'язкова наявність рахунку у платника грошових коштів; також у разі, якщо у такого платника є рахунок, не є обов'язковим перерахування коштів саме з нього - важливим є саме наявність рахунку у отримувача коштів і, відповідно, наявність власне готівкових коштів у платника і права ними розпоряджатися [40, с. 513].

Ще однією ознакою є те, що в законодавстві визначені строки, протягом яких банки повинні здійснювати платежі між суб'єктами, а також відповідальність усіх суб'єктів безготівкових розрахунків за порушення порядку здійснення платежів [40, с. 514; 43, с. 195; 44, с. 190]. Водночас дотримання строків вимагається від усіх суб'єктів переказу коштів. При визначенні зазначених строків проявляється метод державно-владних приписів. Зазначений метод правового регулювання є характерним для галузей публічного права, зокрема фінансового. Стаття 8 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» передбачає обов'язок банку виконати доручення клієнта, що міститься в розрахунковому документі, який надійшов протягом операційного часу банку, в день його надходження [35]. У разі надходження розрахункового документа клієнта до обслуговуючого банку після закінчення операційного часу банк зобов'язаний виконати доручення клієнта, що міститься в цьому розрахунковому документі, не пізніше наступного робочого дня. В цьому чітко виражається метод державно-владних приписів. Водночас банки та їх клієнти мають право обумовлювати в договорах інші строки переказу готівки, що є проявом методу диспозитивності, характерного для галузей приватного права [35, п. 2 ст. 8]. За порушення строків, банк, що обслуговує платника, несе відповідальність, передбачену Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [35, п. 3 ст. 8].

Міжбанківський переказ виконується в строк до трьох операційних днів. Внутрішньобанківський переказ виконується в строк, встановлений

внутрішніми нормативними актами банку, але не може перевищувати двох операційних днів [35, п. 4 ст. 8]. Це граничні строки здійснення переказу коштів. Також слід звернути увагу, що фінансові установи зобов'язані перерахувати кошти на казначейські рахунки у разі сплати податків, зборів, податкового боргу, єдиного соціального внеску в день надходження документів на переказ зазначених сум грошових зобов'язань. В цьому також проявляється метод державно-владних приписів.

Отже, суть безготівкових розрахунків полягає в тому, що платник перераховує певну суму коштів зі свого рахунку та/або вносять в касу фінансової установи для перерахування на рахунок отримувача; платником є особа, з рахунку ініціюється переказ коштів або яка ініціює переказ шляхом подання до банку або іншої установи - члена платіжної системи документа на переказ готівки разом з відповідною сумою коштів. Умовою, що зумовила здійснення перерахування з відкритого платником рахунку є наявність на ньому відповідних коштів, які існують у вигляді спеціальних облікових записів і отримувачем коштів, в свою чергу, є особа, на рахунок якої зараховується сума переказу або яка отримує суму переказу в готівковій формі.

1.3. Види і форми безготівкових розрахунків

В законодавстві України відсутнє визначення поняття форм і видів безготівкових розрахунків. Отже дане поняття можливо визначити виходячи із чинного законодавства, де поняття форми безготівкових розрахунків обґрунтовується по-різному.

Відповідно до статті 341 Господарського кодексу України зазначено, що безготівкові розрахунки можуть здійснюватися у формі платіжних доручень, платіжних вимог, вимог-доручень, векселів, чеків, банківських платіжних карток та інших дебетових і кредитових платіжних інструментів,

що застосовуються в міжнародній банківській практиці [45]. На рівні Цивільного кодексу України поняття форми безготівкових розрахунків відсутнє [46]. Замість того, вживається поняття «види безготівкових розрахунків». Відповідно до статті 1088 Цивільного кодексу України, при здійсненні безготівкових розрахунків допускаються розрахунки із застосуванням платіжних доручень, акредитивів, розрахункових чеків (чеків), розрахунки за інкасо, а також інші розрахунки, передбачені законом, банківськими правилами та звичаями ділового обороту [46]. Сторони в договорі мають право обрати будь-який вид безготівкових розрахунків на свій розсуд [46].

Стаття 4 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», зазначає, що для проведення переказу можуть використовуватися кошти як у готівковій, так і в безготівковій формі. Види безготівкових розрахунків визначаються законами та прийнятими на їх основі нормативно-правовими актами Національного банку України [35]. Згідно з інструкцією Національного банку України «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», встановлюються загальні правила, види і стандарти розрахунків юридичних і фізичних осіб та банків у грошовій одиниці України на території України, що здійснюються за участю фінансових установ [36].

Отже, можна зробити висновок, що на законодавчому рівні визначені основні дві форми розрахунків - безготівкові та готівкові. Безготівкові розрахунки, в свою чергу, поділяються на види: розрахунки із застосуванням платіжних доручень, акредитивів, розрахункових чеків (чеків), розрахунки за інкасо, а також інші розрахунки, передбачені законом, банківськими правилами та звичаями ділового обороту. Багато видатних науковців в галузі права розрахунки із застосуванням платіжних доручень, акредитивів, розрахункових чеків (чеків) тощо називають саме формами розрахунків. На мою думку, доцільніше називати їх видами розрахунків, адже форми розрахунків це безготівкові та готівкові, все інше це види.

Види безготівкових розрахунків мають свої переваги та недоліки. Розрахунки платіжними дорученнями, достатньо прості, зручні та забезпечують швидке здійснення платежу. Основний їх недолік полягає в тому, що вони не гарантують платіж постачальнику [47, с. 53; 48, с. 205]. Для подолання даного недоліку в банківській практиці використовуються розрахунки акцептованими банком платіжними дорученнями. Значну роль у практиці передачі боргів відіграють векселі у випадку простроченої кредиторської заборгованості, погашенні остаточної частини заборгованості за розрахунками під час заліку взаємозаборгованості [47, с. 53]. Цей вид безготівкових розрахунків може забезпечити значно доцільнішу систему боротьби з заборгованістю. Також вексель застосовується в міжнародних кредитних відносинах, тому потрібно налагодити механізм функціонування вексельного обігу, основою якого є сучасні міжнародні вексельні права [47, с. 53; 49, с. 325].

Не найпоширеніший вид розрахунків є розрахунки платіжними вимогами-дорученнями. За допомогою таких розрахунків здійснюють закріплення договірної дисципліни, що дозволить ширше впровадити акцепт матеріальних цінностей. Проте вони потребують вдосконалення шляхом збільшення відповідальності платника та прискорення документообігу [50].

Розповсюджений вид розрахунків в Україні являється акредитивний вид розрахунків. Це найбільш безпечний та надійний вид розрахунків, за якого доля відповідальності лягає на банки [47, с. 53; 51, с. 55]. Даний вид розрахунків найбільш вигідний саме для постачальника, ніж для покупця, бо останній несе видатки по відкриттю акредитиву, також, сума, на яку відкритий акредитив, вилучається з обігу до виплати по ньому, для підприємства такі дії є негативними. Правильність обрання виду безготівкових розрахунків впливатиме на точність та достовірність оцінки фінансової діяльності підприємства, своєчасне отримання коштів, виконання плану та правильність створення відповідних фондів [47, с. 53].

Класифікувати безготівкові розрахунки можна за різними підставами, а саме: 1) місцезнаходженням фінансових установ, що обслуговують дані розрахунки: місцеві; міжміські; міжнародні; 2) фактом здійснення оплати: попередня оплата продукції, товарів, робіт чи послуг; оплата після реалізації продукції; 3) умовою оплати угоди: акцептні; безакцептні; 4) джерелами походження грошових коштів, що застосовуються для розрахунків існують грошові розрахунки: власними коштами підприємства; за рахунок кредитів та інших позичених коштів; за кошти клієнта [47, с.53; 52, с. 315]. Як наступну підставу класифікації Безклубий І.А. пропонує додати підстави виникнення безготівкових розрахунків, зокрема розрахунки, що виникли на підставі одностороннього правочину, договору, рішення суду, закону [53, с. 56; 54, с. 505; 55, с. 85].

Проте зазначені підстави класифікації не враховують того, що значна кількість розрахунків в Україні пов'язана зі сплатою обов'язкових платежів до публічних фондів коштів держави та органів місцевого самоврядування: а) сплата податків та зборів, які входять до податкової системи України, до державного та місцевого бюджетів; б) сплата інших обов'язкових платежів до бюджетів України (зокрема, зборів до Пенсійного фонду України чи державного мита); в) сплата коштів до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування; г) сплата коштів до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Для зазначених платежів не використовуються період валютування. Кошти сплачені до публічних фондів коштів повинні бути зараховані одразу на казначейський рахунок, фінансові установи не мають права їх використовувати.

Також досліджуючи публічно-правову природу безготівкових розрахунків для проведення класифікації безготівкових розрахунків можна обрати таку ознаку, як наявність обов'язку, що зумовлює потребу здійснення розрахунку: 1) безготівкові розрахунки, які виникають при виконанні конституційного обов'язку, зокрема обов'язок щодо сплати податків і зборів; 2) безготівкові розрахунки проведення яких передбачено бюджетним

кодексом; 3) безготівкові розрахунки, які здійснюються в наслідок виконання умов договору: а) публічно-правового; б) приватно-правового характеру. Безготівкові розрахунки можна класифікувати за ознакою участі в них публічних суб'єктів: а) держава або органи місцевого самоврядування у зовнішніх відносинах (зокрема, державні, місцеві запозичення; державні, місцеві гарантії) [56, ст. 16]; б) держава або органи місцевого самоврядування у внутрішніх відносинах. Залежно від безготівкових розрахунків, які можуть бути використані в розрахунках: а) у зовнішніх відносинах акредитив є найбільш поширеним у зовнішній торгівлі. Популярність легко пояснити надійністю, так як експортер отримує оплату тільки після передачі товаророзпорядчих документів, а продавець проводить відвантаження товару тільки після отримання повідомлення з банку про відкриття акредитива; б) на внутрішньому ринку також враховується те, що суб'єктами у правовідносинах по переказу коштів є не тільки банки можна класифікувати за ознакою можливості використання документів: документи, які зумовлюють переказ коштів виникають у банківській системі; документи, які зумовлюють переказ коштів виникають через членів у платіжній системі, зокрема фінансової установи.

Правове регулювання безготівкових розрахунків було предметом дослідження представників науки цивільного права. Проте, у зазначених відносинах є і фінансовий аспект, це публічність, рух коштів і обов'язковість. Якщо особа не має в банку власного рахунку і не бажає його відкривати, вона може сплатити готівкою через касу фінансової установи і це досить зручно в даний час. Банку в свою чергу перерахує дані кошти на рахунок отримувача.

Ще однією формою розрахунків є безакцептні платежі. Безакцептні платежі - платежі, що здійснюються списанням коштів з поточного рахунку платника без його згоди, на підставі документів, поданих банком постачальником; платежі, які здійснюються на основі платіжних вимог у тих випадках, коли для оплати не потрібно згоди платника, про що робиться спеціальна відмітка на документі: «без акцепту» [57]. Акцептні розрахунки -

одна з форм безготівкових розрахунків між суб'єктами господарювання за товари (послуги, роботи), коли платіж проводиться банком лише за згодою (акцептом) платника й за місцем, де знаходиться його рахунок. Сутність акцептних розрахунків полягає в тому, що постачальник після відвантаження (відпуску) товару виписує на покупця рахунок — платіжну вимогу і віддає її банку, який обслуговує постачальника. Банк постачальника надсилає цю вимогу в банк покупця для пред'явлення до акцепту і виконання платежу. Платіж здійснюється за умови, коли платник надсилає в банк письмову згоду на оплату або коли він у певний строк не заявить у банк, який його обслуговує, про часткову або повну відмову від акцепту [58]. У разі відмови виконати платіжну вимогу, оформлену стягувачем, обтяжувачем або отримувачем (якщо договірне списання коштів), банк у день її надходження має зробити на її зворотному боці напис про причину повернення документа без виконання (з обов'язковим посиланням на статтю закону України, відповідно до якої платіжна вимога не може бути виконана, та/або главу/пункт нормативно-правового акта Національного банку, який порушено), зазначити дату повернення (це засвідчується підписами відповідального виконавця і працівника, на якого покладено функції контролера, та відбитком штампа банку) і не пізніше наступного робочого дня надіслати цю платіжну вимогу в орган, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів чи банк, від якого вона надійшла. Якщо причиною повернення платіжної вимоги є неправильно зазначене найменування банку платника, то банк на зворотному боці платіжної вимоги зазначає його правильне найменування [36, ст. 2.18].

Разом з тим, принциповим є встановлення змісту поняття «вид безготівкових розрахунків». В.Ф. Кульмін уже справлено вбачав у формах розрахунків сукупність норм, які визначають зовнішні ознаки і реквізити розрахункових документів, порядок і прийоми їх заповнення, операційної обробки, руху за встановленою схемою документообігу, способи пересилки, реєстрації, обліку тощо [59, с. 15; 60, с. 395; 61, с. 295]. Таке визначення

найбільш наближене до правової природи видів безготівкових розрахунків, проте не є бездоганим, зважаючи на те, що воно не враховує існуючі на сьогодні положення законодавства [59, с. 15; 62, с. 72].

В.А. Белов розглядає форму безготівкових розрахунків насамперед через реалізацію повноважень, як спосіб документального оформлення й підтвердження волевиявлення власника банківського рахунку на перерахування грошових сум, що є на банківському рахунку [63, с. 95; 64, с. 405; 65, с. 285].

Визначення поняття виду безготівкових розрахунків неможливо здійснити без аналізу такої правової категорії як платіжний інструмент - засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому виді носія інформації, використання якого ініціює переказ коштів з відповідного рахунка платника [35, п.1.31 ст.1]. До платіжних інструментів належать документи на переказ та електронні платіжні засоби. Документ на переказ - це електронний або паперовий документ, що використовується банками, їх клієнтами, кліринговими, еквайринговими установами або іншими установами - членами платіжної системи для передачі доручень на переказ коштів. Так, Укрпошта з 2004 року є членом міжнародних фінансових установ платіжної системи [66]. Укрпошта співпрацює з національними поштовими операторами 30 країн, серед яких Азербайджан, Білорусь, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Вірменія, В'єтнам, Греція, Грузія, Ізраїль, Іспанія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, Марокко, Молдова, Польща, Португалія, Росія, Румунія, Сан Маріно, Сербія, Словаччина, Таджикистан, Туркменістан, Туреччина, Угорщина, Узбекистан, Чехія, Швейцарія [67]. Згідно з Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» це є фінансова установа [66].

Види розрахункових документів, документів на переказ готівки для банків, а також міжбанківських розрахункових документів установлюються Національним банком України. Види документів на переказ, що використовуються в платіжних системах для ініціювання переказу,

установлюються правилами платіжних систем. Обов'язкові реквізити електронних та паперових документів на переказ, особливості їх оформлення, оброблення та захисту встановлюються нормативно правовими актами Національного банку України [35, п. 1 ст. 17].

Документ на переказ може бути паперовим або електронним. Документи за операціями із застосуванням електронних платіжних засобів та інших документів, що використовуються в платіжних системах для ініціювання переказу, можуть бути паперовими та електронними [35, п. 2 ст. 17]. Електронний документ на переказ має однакову юридичну силу з паперовим документом. Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в реквізитах електронного документа, несе особа, яка підписала цей документ електронним цифровим підписом [35]. Електронний документ на переказ, що не засвідчений електронним цифровим підписом, не приймається до виконання. При цьому при прийманні електронних документів на переказ має бути дотримана відповідна процедура перевірки електронного цифрового підпису, що дає можливість пересвідчитися у цілісності та достовірності електронного документа. У разі недотримання зазначених вимог банк або інша установа - член платіжної системи несуть відповідальність за шкоду, заподіяну суб'єктам переказу [35, ст.18].

Електронний платіжний засіб - це платіжний інструмент, який надає його держателю можливість за допомогою платіжного пристрою отримати інформацію про належні держателю кошти та ініціювати їх переказ [35, п.1.14 ст.1]. Користувачем електронного платіжного засобу може бути юридична або фізична особа. Електронний платіжний засіб, за допомогою якого можна ініціювати переказ з рахунка користувача, має дозволяти ідентифікувати користувача [35, п.14.5 ст.14]. Електронний платіжний засіб має відповідати вимогам щодо захисту інформації, передбаченим Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та нормативно-правовими актами Національного банку України [35, п.14.6 ст.14].

Щодо особливості випуску електронних грошей і здійснення операцій з ними, то випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк. Банк, що здійснює випуск електронних грошей, бере на себе зобов'язання з їх погашення. Випуск електронних грошей здійснюється шляхом їх надання користувачам або комерційним агентам в обмін на готівкові або безготівкові кошти [35]. Користувачем електронних грошей може бути суб'єкт господарювання або фізична особа. Користувач - суб'єкт господарювання має право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг. Користувач - фізична особа має право використовувати електронні гроші для здійснення оплати товарів, робіт та послуг і переказувати електронні гроші іншим користувачам - фізичним особам [35]. Щодо електронних грошей - це одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі [35, ст.15]. Водночас Податковий кодекс України зазначає, що платники єдиного податку першої - третьої груп повинні здійснювати розрахунки за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги) виключно в грошовій формі (готівковій та/або безготівковій). Отже, проявляється метод державно-владних приписів [56, ст.291.6].

До документів на переказ належать розрахункові документи, документи на переказ готівки, міжбанківські розрахункові документи, клірингові вимоги та інші документи, що використовуються в платіжних системах для ініціювання переказу [35, ст.16]. Отже, згідно зі статтею 1088 Цивільного кодексу України та Закону «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», платіжні інструменти є засобами здійснення безготівкових розрахунків. Так, безготівкові розрахунки - це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки одержувачів коштів, а також перерахування фінансовими установами за дорученням юридичних і

фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки одержувачів коштів [35, 46].

Враховуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що на законодавчому рівні визначені такі основні форми розрахунків – безготівкові, готівкові та акцептовані, неакцептовані. Безготівкові розрахунки, в свою чергу, поділяються на види: розрахунки із застосуванням платіжних доручень, акредитивів, розрахункових чеків (чеків), розрахунки за інкасо, а також інші розрахунки, передбачені законом, банківськими правилами та звичаями ділового обороту. Тобто, під безготівковими розрахунками в будь-якому випадку розуміється певний процес, а не документ. Багато видатних науковців в галузі права розрахунки із застосуванням платіжних доручень, акредитивів, розрахункових чеків (чеків) тощо називають саме формами розрахунків. Доцільніше називати їх видами розрахунків, адже форми розрахунків це безготівкові, готівкові та акцептовані, неакцептовані, все інше це види.

Представниками юридичної науки були проведені класифікації, які не враховують того, що значна кількість розрахунків в Україні пов'язана зі сплатою обов'язкових платежів до публічних фондів коштів держави та органів місцевого самоврядування: а) сплата податків та зборів, які входять до податкової системи України до державного та місцевого бюджетів; б) сплата інших обов'язкових платежів до бюджетів України (зокрема, зборів до Пенсійного фонду України чи державного мита); в) сплата коштів до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування; г) сплата коштів до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Також досліджуючи публічно-правову природу безготівкових розрахунків для проведення класифікації безготівкових розрахунків можна обрати таку ознаку, як наявність обов'язку, що зумовлює потребу здійснення розрахунку: 1) безготівкові розрахунки, які виникають при виконанні конституційного обов'язку, зокрема сплата податків і зборів; 2) безготівкові розрахунки проведення яких передбачено Бюджетним кодексом; 3) безготівкові розрахунки, які здійснюються в

наслідок виконання умов договору: а) публічно-правового; б) приватно-правового характеру. Безготівкові розрахунки можна класифікувати за ознакою участі в них публічних суб'єктів: а) держава або органи місцевого самоврядування у зовнішніх відносинах (зокрема, державні, місцеві запозичення; державні, місцеві гарантії) [56, ст. 16]; б) держава або органи місцевого самоврядування у внутрішніх відносинах. Залежно від безготівкових розрахунків, які можуть бути використані в розрахунках: а) у зовнішніх відносинах акредитив є найбільш поширеним у зовнішній торгівлі. Популярність легко пояснити надійністю, так як експортер отримує оплату тільки після передачі товаророзпорядчих документів, а продавець проводить відвантаження товару тільки після отримання повідомлення з банку про відкриття акредитива; б) на внутрішньому ринку також враховується те, що суб'єктами у правовідносинах по переказу коштів є не тільки банки можна класифікувати за ознакою можливості використання документів: документи, які зумовлюють переказ коштів виникають у банківській системі; документи, які зумовлюють переказ коштів виникають через членів у платіжній системі, зокрема фінансової установи.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГОТІВКОВИХ ТА БЕЗГОТІВКОВИХ ВИДІВ РОЗРАХУНКІВ, ЯКІ ПРОВОДЯТЬСЯ ПРИ ВНУТРІШНІХ РОЗРАХУНКАХ

2.1. Проведення готівкових розрахунків в Україні

На сьогодні в Україні кожна фізична та юридична особа здійснює різноманітні операції із застосуванням готівкових розрахунків. Це можуть бути: надання послуг (коли вищезазначені особи отримують готівку за продані товари), виплата заробітної плати працівникам, видача готівки під звіт або на відрядження. Основним нормативним документом, який регулює ведення касових операцій в національній валюті є Постанова Правління Національного банку України Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні. Згідно з Постановою суб'єкти господарювання здійснюють розрахунки готівкою між собою і з фізичними особами через касу як коштами, одержаними як готівкова виручка, так і коштами, одержаними із банків. Зазначені розрахунки проводяться також шляхом переказу готівки для сплати відповідних платежів. Вищезазначені суб'єкти здійснюють облік операцій з готівкою у відповідних книгах обліку [68].

Проведення готівкових розрахунків мають певні обмеження. Суб'єкти господарювання мають право здійснювати розрахунки готівкою протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами: 1) між собою - у розмірі до 10000 (десяти тисяч) гривень уключно; 2) з фізичними особами - у розмірі до 50000 (п'ятдесяти тисяч) гривень уключно. В цьому проявляється метод державно-владних приписів [68, п.6]. Платежі понад установлені граничні суми проводяться через банки або небанківські фінансові установи, які в установленому законодавством порядку отримали ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунку, шляхом переказу коштів

з поточного рахунку на поточний рахунок або внесення коштів до банку чи небанківської фінансової установи для подальшого їх переказу на поточні рахунки в банку. Вищезазначене обмеження стосується також розрахунків під час оплати за товари, придбані на виробничі (господарські) потреби за рахунок готівки, одержаної за допомогою електронного платіжного засобу [68, п.6]. Кількість суб'єктів господарювання та фізичних осіб, з якими здійснюються готівкові розрахунки, протягом дня не обмежується.

Фізичні особи мають право здійснювати розрахунки готівкою: 1) із суб'єктами господарювання протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами - у розмірі до 50 000 (п'ятдесяти тисяч) гривень уключно. Платежі на суму, що перевищує 50 000 гривень, проводяться через банки або небанківські фінансові установи, які в установленому законодавством України порядку отримали ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунку, шляхом переказу коштів із поточного рахунку на поточний рахунок або внесення коштів до банку чи небанківської фінансової установи для подальшого їх переказу на поточні рахунки в банку; 2) між собою за договорами купівлі-продажу, які підлягають нотаріальному посвідченню, у розмірі до 50 000 (п'ятдесяти тисяч) гривень уключно. Платежі на суму, яка перевищує 50 000 гривень, здійснюються шляхом переказу коштів з поточного рахунку на поточний рахунок або внесення та/або переказу коштів на поточні рахунки (у тому числі на депозит нотаріуса на окремий поточний рахунок у національній валюті) [68, п.7]. Вищезазначені обмеження не стосуються: 1) розрахунків суб'єктів господарювання з бюджетами та державними цільовими фондами; 2) добровільних пожертвувань та благодійної допомоги; 3) використання готівки, виданої на відрядження [68, п.8]. Розрахунки суб'єктів господарювання та фізичних осіб у разі їх здійснення готівкою без відкриття поточного рахунку шляхом унесення готівки до банків або небанківських фінансових установ, які в установленому законодавством порядку отримали ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунку, для

подальшого її переказу на рахунки інших суб'єктів господарювання або фізичних осіб для платників коштів є готівковими, а для отримувачів коштів безготівковими [68, п.10].

Готівка, що надходить до кас, оприбутковується в день одержання готівки в повній сумі. Оприбуткуванням готівки в касах установ/підприємств та їх відокремлених підрозділів, які проводять готівкові розрахунки з оформленням їх касовими ордерами і веденням касової книги, є здійснення обліку готівки в повній сумі її фактичних надходжень у касовій книзі на підставі прибуткових касових ордерів. Оприбуткуванням готівки в касах фізичних осіб-підприємців, які проводять готівкові розрахунки з оформленням їх товарними чеками (квитанціями) і веденням книги обліку доходів і витрат (або книги обліку доходів), є здійснення обліку готівки в повній сумі її фактичних надходжень у книзі обліку доходів і витрат (або книзі обліку доходів) на підставі товарних чеків (квитанцій). [68, п.11]. Установа/підприємство на підставі вищезазначеного Положення зобов'язане розробити та затвердити внутрішнім документом порядок оприбуткування готівки в касі установи/підприємства, у якому максимально врахувати особливості роботи як установи/підприємства, так і його відокремлених підрозділів (внутрішній трудовий розпорядок, режим роботи, графіки змінності, порядок та особливості здавання готівкової виручки (готівки) до банку)). Для відокремлених підрозділів установи/підприємства порядок оприбуткування готівки в касі встановлюється та доводиться внутрішніми документами установи/підприємства. Розроблений порядок повинен відповідати вимогам вищезазначеного Положення та не суперечити законодавству України [68, п.12].

Установи/підприємства мають право тримати в позаробочий час у своїх касах готівкову виручку (готівку) у межах, що не перевищують самостійно встановлений ними ліміт каси. Готівкова виручка (готівка), що перевищує самостійно встановлений ліміт каси, здається до банків для її зарахування на банківські рахунки. Відокремлені підрозділи установ/підприємств мають

право здавати готівкову виручку (готівку) безпосередньо до кас юридичних осіб або банку чи небанківської фінансової установи, які в установленому законодавством порядку отримали ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунку для її переказу і зарахування на банківські рахунки юридичних осіб. Підприємство має право здійснювати збір готівкової виручки (готівки), отриманої від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), для подальшого її здавання до банку з використанням комплексу технічних та програмних засобів, розташованих у місці здійснення готівкових розрахунків, які б забезпечували безпечне передавання коштів з робочих місць касирів до спеціально обладнаного приміщення для зберігання та подальшого здавання готівки до кас банків [68, п.15].

Суб'єкти господарювання здають готівкову виручку (готівку) для переказу на банківські рахунки суб'єктів господарювання до операторів поштового зв'язку, національних операторів та небанківських фінансових установ, які в установленому законодавством порядку отримали ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунку. Готівкова виручка (готівка) здається суб'єктами господарювання самостійно (у тому числі із застосуванням платіжних пристроїв та через пункти приймання готівки) або через відповідні служби, яким згідно із законодавством надано право на перевезення валютних цінностей та інкасацію коштів, або через підприємства, які отримали ліцензію Національного банку України на надання банкам послуг з інкасації [68, п.16].

Готівкова виручка (готівка) здається для зарахування на будь-який банківський рахунок суб'єкта господарювання на його вибір. Небанківські фінансові установи, які в установленому законодавством порядку отримали ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунку, та підприємства - агенти банків здають готівку (готівкову виручку), отриману через платіжні пристрої та пункти приймання готівки для подальшого переказу, на окремий поточний рахунок/рахунки, відкритий у банку/банках для обліку коштів, прийнятих для подальшого переказу. Небанківські

фінансові установи, які, крім операцій з приймання готівки для подальшого її переказу, здійснюють видачу переказів готівкою, зобов'язані забезпечити здавання на такі рахунки готівки в сумі перевищення прийнятої для подальшого переказу готівки над виданою за переказами готівкою [68, п.16].

Готівка видається під звіт: 1) на закупівлю сільськогосподарської продукції та заготівлю вторинної сировини на строк не більше 10 робочих днів; 2) на закупівлю брухту чорних металів і брухту кольорових металів - на строк не більше 30 робочих днів від дня видачі готівки під звіт; 3) на всі інші виробничі (господарські) потреби - на строк не більше двох робочих днів, уключаючи день отримання готівки під звіт. Підзвітна особа має право продовжити строк використання виданих під звіт коштів, якщо готівка одночасно видана як на відрядження, так і для вирішення в цьому відрядженні виробничих (господарських) питань (у тому числі для закупівлі сільськогосподарської продукції в населення та заготівлі вторинної сировини, у тому числі брухту чорних металів і брухту кольорових металів). Строк використання такої готівки продовжується до завершення строку відрядження. Видача підзвітній особі готівки під звіт проводиться за умови звітування нею у встановленому порядку за раніше отримані під звіт суми. [68, п.19].

Касові операції оформляються касовими ордерами, видатковими відомостями, розрахунковими документами, документами за операціями із застосуванням електронних платіжних засобів, іншими касовими документами, які згідно із законодавством України підтверджували б факт продажу (повернення) товарів, надання послуг, отримання (повернення) готівки. Установа/підприємство в разі наявності сертифіката відкритого/посиленого ключа застосовує електронний цифровий підпис юридичної особи під час надання послуг в електронній формі або під час здійснення інформаційного обміну з іншими суб'єктами електронної взаємодії [68, п.23].

Приймання готівки в касу проводиться за прибутковим касовим ордером, підписаним головним бухгалтером або особою, уповноваженою керівником установи/підприємства. До прибуткових касових ордерів можуть додаватися документи, які є підставою для їх складання. Про приймання установами/підприємствами готівки в касу за прибутковими касовими ордерами видається квитанція (що є відривною частиною прибуткового касового ордера), підписана головним бухгалтером або особою, уповноваженою керівником, підпис яких може бути засвідчений відбитком печатки цієї/цього установи/підприємства. Використання печатки установою/підприємством не є обов'язковим [68, п.25].

Видача готівки з кас проводиться за видатковими касовими ордерами або видатковими відомостями. Документи на видачу готівки підписуються керівником і головним бухгалтером або особою, уповноваженою керівником. До видаткових ордерів додаються заяви на видачу готівки, розрахунки. Підпис керівника установи/підприємства на видаткових касових ордерах не обов'язковий, якщо на доданих до видаткових касових ордерів документах, заявах, рахунках є його дозвільний напис. Підприємства, що займаються закупівлею товарів сільськогосподарської продукції, проведення розрахунків за які не врегульовано законодавством України, здійснюють видачу готівки здавальникам такої сільськогосподарської продукції за відомостями, у яких зазначаються прізвища здавальників, їх адреси, обсяги зданої продукції і сума виплаченої готівки, що підписуються здавальником [68, п.26].

Касир вимагає пред'явити паспорт або інший документ, що посвідчує особу та відповідно до законодавства України може бути використаний на території України для укладення правочинів, у разі видачі окремим фізичним особам готівки (у тому числі працівникам установи/підприємства) за видатковим касовим ордером або видатковою відомістю, записує його найменування і номер, ким і коли він виданий. Фізична особа розписується у видатковому касовому ордері або видатковій відомості про одержання готівки із зазначенням одержаної суми (гривень - словами, копійок -

цифрами). Одержувачі пред'являють паспорти чи документи, що їх замінюють, якщо видаткова відомість складена на видачу готівки кільком особам, та розписуються у відповідній графі документа. Видаткові касові ордери або видаткові відомості не приймаються для виведення залишку готівки в касі, якщо видача готівки з каси не підтверджена підписом одержувача. Видача готівки фізичним особам, яких немає в штатному розписі установи/підприємства, проводиться за видатковими касовими ордерами, що виписуються окремо на кожну особу, або за окремою видатковою відомістю [68, п.27].

Отже, можна зробити висновок, що кожна фізична та юридична особа здійснюючи різноманітні операції із надання різних послуг, виплати заробітної плати працівникам, видачі готівки на відрядження або під звіт застосовує готівкові розрахунки. Проведення готівкових розрахунків мають певні обмеження. Суб'єкти господарювання мають право здійснювати розрахунки готівкою протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами: 1) між собою - у розмірі до 10000 (десяти тисяч) гривень уключно; 2) з фізичними особами - у розмірі до 50000 (п'ятдесяти тисяч) гривень уключно. В цьому проявляється метод державно-владних приписів. Платежі понад установлені граничні суми проводяться через банки або небанківські фінансові установи, які в установленому законодавством порядку отримали ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунку, шляхом переказу коштів з поточного рахунку на поточний рахунок або внесення коштів до банку чи небанківської фінансової установи для подальшого їх переказу на поточні рахунки в банку. Вищезазначене обмеження стосується також розрахунків під час оплати за товари, придбані на виробничі (господарські) потреби за рахунок готівки, одержаної за допомогою електронного платіжного засобу. Кількість суб'єктів господарювання та фізичних осіб, з якими здійснюються готівкові розрахунки, протягом дня не обмежується.

2.2. Безготівкові розрахунки за допомогою платіжних доручень, платіжних вимог, платіжних вимог-доручень

Деякі визначні вчені надають різні визначення стосовно форм розрахунків. Єфимова Л.Г. пропонує таке визначення формам розрахунків, а саме: це врегульовані законодавством способи виконання через фінансові установи грошових зобов'язань організацій [69]. Васьковський О.В. заперечує таке визначення, тому що вважає висловлене вище неповним. На думку Агафонової Н.В., даний підхід не може відобразити природу форм розрахунків, тому що вони прирівнюються саме до способів платежу [69]. Але спосіб платежу є складовою форм розрахунків, як і місце, час та валюта. Тому Агафонова Н.В. більше схиляється до позиції Єрпілевої Н.Ю., яка під формою розрахунків розуміє врегульовані нормами права умови платежу, що мають специфічні особливості щодо порядку зарахування коштів на рахунок кредитора, видів використовуваних платіжних документів та процедури документообігу [69]. Васьковський О.В., проаналізувавши дані визначення, звернув увагу на те, що в них приділяється мало уваги саме основній функції форми розрахунків, а саме формальне забезпечення руху грошових коштів. На основі цього він запропонував таке поняття форми безготівкових розрахунків - це направлена на виконання грошового зобов'язання чи у власних інтересах сукупність дій, правил і відповідного виду документів, які разом утворюють індивідуально-визначений порядок списання, переказу і зарахування коштів на банківських рахунках [69].

Олеськів Ю.М. зазначив основні переваги безготівкових розрахунків. По-перше, зменшуються затрати праці і відсотки, пов'язані з використанням готівкових грошей (карбування, друкування, перевезення, зберігання, сортування); по-друге, сприяє безперервному кругообігу коштів [70, с.110]. Але між готівково-грошовим та безготівковим обігом існує тісна взаємозалежність: гроші постійно переходять із однієї сфери в іншу, змінюючи форму готівкових грошових знаків на депозит у банку, та навпаки.

Тому безготівковий платіжний обіг невід’ємний від обігу готівкових грошей і створює разом з ними єдиний грошовий обіг країни; по-третє, максимально пришвидшується оплата придбаних товарів чи послуг і погашення боргів, що в сукупності по країні поліпшує ділові стосунки між усіма суб’єктами господарювання [71, с. 45].

На сьогодні платіжні доручення є найпоширенішими платіжними інструментами. Відомі цивілісти О. Іоффе, С. Ландкоф, К. Флейшиц платіжне доручення розглядали як форму договірної конструкції доручення. Правова природа платіжного доручення дійсно може розглядатися з декількох сторін [72]. Безперечно, платіжне доручення є платіжним інструментом у розумінні Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [35]. З іншого боку, платіжне доручення є документом на переказ, форма якого встановлена Національним банком України. І з третього боку, платіжне доручення є правочином, що вчиняється клієнтом у межах та на виконання договору про розрахунково-касове обслуговування між ним та банком [72, с. 204].

Так, С.С. Алексєєв розглядав, зокрема, доручення кредитора банку інкасувати суму вимоги як односторонню угоду, яка пов’язана з односторонньою угодою платника при акцепті ним платіжної вимоги. Ці угоди не зливаються в єдиний юридичний факт (двосторонню угоду): угода кредитора є умовою виконання зобов’язання платника по акцепту платіжної вимоги, а угода платника — основним юридичним фактом складу виконання грошового зобов’язання [73]. З С.С. Алексєєвим цілком погоджується і Н. А. Яхніна, яка, досліджуючи правову природу інкасо, зазначала, що інкасо з точки зору загального вчення про юридичні факти є односторонньою угодою, оскільки вона зобов’язує банк виконувати доручення господарюючого суб’єкта незалежно від волевиявлення банку. Банк не може відмовитися, оскільки обов’язок виконувати доручення він взяв на себе відповідно до договору банківського рахунку [35]. Тому в даному випадку проявляється метод державно-владних приписів тому що банк не може

відмовитись при підписанні договору приймати до виконання платіжні вимоги та інкасові доручення, адже платіжні вимоги та інкасові доручення є законними видами безготівкових розрахунків. Отже, логіка вчених цілком прийнятна для аналізу платіжного доручення у сучасній його формі [35].

Платіжне доручення - це розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунка зазначеної суми коштів та її перерахування на рахунок отримувача. Статею 1089 Цивільного кодексу України передбачені загальні положення про розрахунки з застосуванням платіжних доручень [74]. За платіжним дорученням банк зобов'язується за дорученням платника за рахунок грошових коштів, що розміщені на його рахунку у цьому банку, переказати певну грошову суму на рахунок визначеної платником особи (одержувача) у цьому чи в іншому банку у строк, встановлений законом або банківськими правилами, якщо інший строк не передбачений договором або звичаями ділового обороту [74].

Платіжне доручення має свої корені в переказному векселі та переказному білеті. Термін «переказ» застосовувався в двох значеннях: так називався договір між клієнтом і банком про виплату грошей та документ, за допомогою якого він виконувався [72, с. 205]. Кредитна установа, що прийняла доручення здійснити переказ, зобов'язувалася сплатити певну суму грошей за рахунок свого контрагента. Контрагент або вносив відповідну суму готівкою, або вона списувалася з його рахунка. Платіж здійснювався певній особі, якою міг бути сам контрагент або інша особа. В останньому випадку особа, що зазначена в якості одержувача, не набувала права вимоги від кредитної установи щодо здійснення платежу [72, с. 205].

За міжнародною класифікацією безготівкові розрахунки поділяються на кредитовий переказ та дебетовий переказ. Розрахунки із застосуванням платіжних доручень належать до кредитового переказу. Сутність кредитового переказу полягає в тому, що платник (дебітор) ініціює переказ коштів у банківській системі шляхом надання банку розпорядження

кредитувати рахунок отримувача (кредитора) [75, с. 7]. Е.Г. Полонський називає платіжними дорученнями письмову пропозицію власника рахунку банку провести безготівковий платіж певної суми грошей підприємству вказаному в дорученні [75, с. 7].

Зміст і форма платіжного доручення та розрахункових документів, що подаються разом з ним, мають відповідати вимогам, встановленим законом і банківськими правилами. Банк не має права робити виправлення в платіжному дорученні клієнта, якщо інше не встановлено законом або банківськими правилами. Платіжне доручення платника приймається банком до виконання за умови, що сума платіжного доручення не перевищує суми грошових коштів на рахунку платника, якщо інше не встановлено договором між платником і банком [74, ст.1090].

Фінансова установа, що прийняла платіжне доручення платника, повинна перерахувати відповідну грошову суму фінансовій установі одержувача для її зарахування на рахунок особи, визначеної в платіжному дорученні. Банки мають право відкривати рахунки резидентам України (юридичним особам, їх відокремленим підрозділам, фізичним особам), нерезидентам України (юридичним особам-інвесторам, представництвам юридичних осіб в Україні та фізичним особам). Особи, зазначені вище, мають право відкривати рахунки в будь-яких банках України відповідно до власного вибору для забезпечення своєї господарської діяльності і власних потреб. Порядок відкриття банками рахунків та їх режими визначаються Національним банком України. Умови відкриття рахунка та особливості його функціонування передбачаються в договорі, що укладається між банком і його клієнтом - власником рахунка. Банк повинен негайно інформувати платника на його вимогу про виконання платіжного доручення. Порядок оформлення та вимоги до змісту повідомлення про виконання банком платіжного доручення встановлюються законом, банківськими правилами або договором між банком і платником [74, ст.1091]. У разі невиконання або неналежного виконання платіжного доручення у зв'язку з порушенням

правил розрахункових операцій виконуючим банком, відповідальність може бути покладена судом на цей банк [74, ст.1092].

Платіжне доручення оформляється платником за формою, наведеною в додатку до Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, не менше ніж у двох примірниках [76, с. 98]. Платник має право зазначати в платіжному дорученні дату валютування, яка не може бути пізніше 10 календарних днів після складання платіжного доручення. Банк платника не приймає платіжне доручення, якщо дата валютування визначена пізніше 10 календарних днів після складання платіжного доручення. Якщо дата валютування припадає на неробочий день, то банк отримувача зараховує кошти на його рахунок на початок першого робочого дня, наступного за днем, який визначений датою валютування [76, с. 105].

Платник до настання дати валютування може відкликати кошти, які до зарахування на рахунок отримувача обліковуються в банку, що обслуговує отримувача. Лист про відкликання коштів платник подає до свого банку, який того самого дня надає банку отримувача вказівку про повернення коштів. Банк платника приймає платіжне доручення до виконання протягом 10 календарних днів з дати його виписки. День оформлення платіжного доручення не враховується. Платіжне доручення від платника банк приймає до виконання за умови, якщо його сума не перевищує суму, що є на рахунку платника. Якщо немає/недостатньо коштів на рахунку платника, то банк приймає від нього платіжні доручення, якщо порядок їх приймання та виконання передбачено договором між банком та платником.

Якщо фізична особа не має рахунка в банку, то розрахунки з нею платник може здійснювати, перераховуючи кошти за платіжним дорученням на повідомлений цією особою відповідний рахунок у банку, який здійснюватиме виплату цих коштів готівкою. Якщо фізична особа не має рахунку в банку або розрахунки безпосередньо з фізичною особою чи підприємством через банк неможливі, то платник також може здійснювати розрахунки з ними через підприємство поштовою зв'язкою шляхом

перерахування відповідної суми на рахунок з переказних операцій підприємства зв'язку. Через підприємства поштового зв'язку здійснюються перекази: на ім'я окремих фізичних осіб — коштів, що належать їм особисто (пенсії, аліменти, заробітна плата, витрати на відрядження, авторський гонорар тощо); підприємствам — коштів на виплату заробітної плати, для організованого набору працівників, заготівлі сільськогосподарської продукції тощо в тих населених пунктах, у яких немає банків. Отже, платіжне доручення може бути використано у відносинах щодо переказу коштів, однією із сторін якої виступає фінансова установа.

Наступною формою безготівкових розрахунків є платіжна вимога-доручення. Платіжна вимога-доручення — це розрахунковий документ, який складається з двох частин: верхньої — вимоги отримувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів та нижньої — доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів та перерахування її на рахунок отримувача [46, п. 1.26 ст. 1]. Верхня частина вимоги-доручення оформляється отримувачем коштів за формою, наведеною в Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, і передається безпосередньо платнику не менше ніж у двох примірниках. Доставку вимог-доручень до платника може здійснювати банк отримувача через банк платника на договірних умовах [76, с. 106].

У разі згоди оплатити вимогу-доручення платник заповнює її нижню частину (від руки чи із застосуванням технічних засобів — незалежно від того, як заповнено верхню частину цього розрахункового документа) і подає до банку, що його обслуговує. Сума, яку платник погоджується сплатити отримувачу та зазначає в нижній частині вимоги-доручення, не може перевищувати суми, яку вимагає до сплати отримувач і яка зазначена у верхній частині вимоги-доручення. Платіжна вимога-доручення повертається без виконання, якщо сума, зазначена платником, перевищує суму, яка є на його рахунку. Банк платника приймає вимогу-доручення від платника протягом 20 календарних днів з дати оформлення її отримувачем. Причини

неоплати платником вимоги-доручення з'ясовуються безпосередньо між платником та отримувачем коштів без втручання банку.

Платіжні вимоги-доручення застосовуються переважно в тих суспільно-правових відносинах, де суму платежу сторони не можуть визначити при укладенні договору. Так, платіжні вимоги-доручення широко використовуються у сфері електро-, тепло- та водопостачання, де сума щомісячного платежу визначається обсягами спожитих послуг. При цьому виставлення платіжної вимоги-доручення являє собою юридичний факт пред'явлення вимоги виконання цивільного зобов'язання, як зазначено в статті 530 Цивільного кодексу України, з пред'явленням якої закон пов'язує початок перебігу семиденного строку виконання боржником обов'язку у випадку, якщо термін його виконання не визначений договором або визначений моментом пред'явлення вимоги [74].

Наступним видом безготівкових розрахунків є платіжна вимога. Щодо платіжної вимоги, то відповідно до статті 1071 Цивільного кодексу України, кошти можуть бути списані з рахунка клієнта без його доручення на підставі рішення суду [74]. Примусове списання коштів з рахунків платників ініціюють стягувачі на підставі виконавчих документів, виданих судами. За необґрунтованість примусового списання коштів, недостовірність даних, зазначених у платіжній вимозі, стягувач несе відповідальність згідно із законодавством України. За списання коштів за документами, оформленими з порушенням вимог законодавства, відповідальність несе банківська установа [74].

Для примусового списання коштів стягувач оформляє не менше ніж у трьох примірниках платіжну вимогу. У реквізиті «Призначення платежу» платіжної вимоги стягувач зазначає назву, дату видачі та номер (якщо він присвоєний) виконавчого документа. Виконавчий документ, на підставі якого оформлено платіжну вимогу, банку не подається.

Банк, що обслуговує стягувача, приймає платіжні вимоги протягом 10 календарних днів з дати їх складання, а банк платника — протягом 30

календарних днів з дати їх складання. Банк платника приймає до виконання платіжну вимогу стягувача незалежно від наявності достатнього залишку коштів на рахунку платника і не має права повертати її в разі неподання стягувачем реєстру платіжних вимог. У разі недостатності коштів на рахунку платника банк виконує платіжну вимогу в межах залишку коштів.

Банк не пізніше ніж наступного робочого дня повідомляє платника про надходження платіжної вимоги на примусове списання коштів з його рахунку, якщо умова про таке повідомлення передбачена договором банківського рахунка цього платника (в порядку, передбаченому договором). Стягувач може відкликати платіжну вимогу в будь-який час до списання коштів з рахунку платника шляхом подання листа про відкликання до банку, що обслуговує стягувача. Банк платника не має права списання коштів з рахунку платника коштів за платіжною вимогою після отримання листа про її відкликання. Якщо всупереч отриманому листу про відкликання платіжної вимоги її суму списано з рахунку платника та перераховано стягувачу, то повернення цієї суми платник здійснює в судовому порядку. Банк, що не виконав лист про відкликання або прострочив строк його передавання банку платника, несе відповідальність згідно із законодавством України.

До суб'єктів, які уповноважені здійснювати списання коштів належить Казначейство України. Відповідно до статті 25 Бюджетного кодексу України, казначейство України здійснює безспірне списання коштів державного бюджету та місцевих бюджетів на підставі рішення суду [77]. Згідно із прикінцевими положеннями, до законодавчого врегулювання безспірного списання коштів бюджету та відшкодування збитків, завданих бюджету належать: 1) рішення суду про стягнення (арешт) коштів державного бюджету (місцевих бюджетів) виконується виключно Казначейством України; 2) відшкодування відповідно до закону шкоди, завданої фізичній чи юридичній особі внаслідок незаконно прийнятих рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади (органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування), а також їх посадових і службових осіб

при здійсненні ними своїх повноважень, здійснюється державою (Автономною Республікою Крим, органами місцевого самоврядування) за рахунок коштів державного бюджету (місцевих бюджетів) в межах бюджетних призначень за рішенням суду у розмірі, що не перевищує суми реальних збитків, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; 3) у разі безспірного списання коштів державного бюджету (місцевих бюджетів) Казначейство України відображає в обліку відповідні бюджетні зобов'язання розпорядника бюджетних коштів, з вини якого виникли такі зобов'язання; 4) списання коштів з бюджету за рішенням суду щодо повернення платнику податків надмірно та/або помилково сплачених податків і зборів та інших доходів бюджету провадиться у межах надмірно та/або помилково сплачених ним до бюджету коштів [78]. Щодо рішень суду про стягнення (арешт) коштів державного бюджету (місцевих бюджетів), то вони виконуються виключно Казначейством України, отже зазначені рішення передаються до Казначейства України для виконання. Безспірне списання коштів державного бюджету (місцевих бюджетів) здійснюється Казначейством України у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, за черговістю надходження таких рішень, щодо видатків бюджету - в межах відповідних бюджетних призначень та наданих бюджетних асигнувань. Щодо безспірного списання коштів державного бюджету (місцевих бюджетів) Казначейство України відображає в обліку відповідні бюджетні зобов'язання розпорядника бюджетних коштів, з вини якого виникли такі зобов'язання. Погашення таких бюджетних зобов'язань здійснюється виключно за рахунок бюджетних асигнувань цього розпорядника бюджетних коштів.

За порушення строку зарахування податків до бюджетів або державних цільових фондів, установлених Законом України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні", з вини банку або органу, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, в якому відкриваються рахунки платників у системі електронного адміністрування податку на

додану вартість, такий банк/орган сплачує пеню за кожний день прострочення, включаючи день сплати, та штрафні санкції у розмірах, встановлених Податковим кодексом, а також несе іншу відповідальність, встановлену Податковим кодексом, за порушення порядку своєчасного та повного внесення податків, зборів, платежів до бюджету або державного цільового фонду. При цьому платник податків звільняється від відповідальності за несвоєчасне або перерахування не в повному обсязі таких податків, зборів та інших платежів до бюджетів та державних цільових фондів, включаючи нараховану пеню або штрафні санкції [56, ст. 129.6].

Помилково та/або надміру сплачені суми грошового зобов'язання підлягають поверненню платнику відповідно до статті 43 Податкового кодекса та статті 301 Митного кодексу України, крім випадків наявності у такого платника податкового боргу [56, ст. 43]. Відповідно до статті 301 Митного кодексу України повернення помилково та/або надміру сплачених сум митних платежів здійснюється відповідно до Бюджетного та Податкового кодексів України [77; 56]. У разі виявлення факту помилкової та/або надмірної сплати митних платежів орган доходів і зборів не пізніше одного місяця з дня виявлення такого факту зобов'язаний повідомити платника податків про суми надміру сплачених митних платежів. Помилково та/або надміру зараховані до державного бюджету суми митних платежів повертаються з державного бюджету в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику. Якщо надмірна сплата сум митних платежів сталася внаслідок помилки з боку посадових осіб органу доходів і зборів, повернення надміру сплачених сум митних платежів здійснюється у першочерговому порядку [79, ст. 301]. Повернення сум відповідних митних платежів здійснюється також у разі, якщо: 1) законом передбачено повернення сум сплаченого мита при поміщенні товарів у митний режим реімпорту або у митний режим реекспорту відповідно до розділу V цього Кодексу, а також в інших випадках, визначених цим Кодексом; 2) у випадках

та в порядку, визначених цим Кодексом, здійснюється зміна раніше заявленого митного режиму, якщо суми митних платежів, належних до сплати при поміщенні товарів у новий митний режим, є меншими, ніж суми митних платежів, сплачених при поміщенні їх у попередній митний режим; 3) відновлюється режим найбільшого сприяння, вільної торгівлі; 4) митну декларацію змінено або визнано недійсною; 5) у товарах, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за її межі, виявлено дефекти або вони якимось іншим чином не відповідають погодженим специфікаціям, за умови, що ці товари не ремонтувалися і не використовувалися відповідно на території України та за її межами (крім операцій, необхідних для виявлення дефектів або невідповідності) і повертаються протягом строку, визначеного підпунктом "а" пункту 3 частини другої статті 78 цього Кодексу; 6) платником податків подано органу доходів і зборів документи, які підтверджують наявність у нього на день подання органу доходів і зборів митної декларації для митного оформлення права на звільнення від сплати митних платежів [79, ст. 301].

Повернення сум митних платежів у випадках, передбачених частиною п'ятою цієї статті, здійснюється у тому самому порядку, що і повернення помилково та/або надміру сплачених сум митних платежів за заявою платника податків за умови, що така заява подається не пізніше одного року з дня, наступного за днем виникнення обставин, що тягнуть за собою повернення сплачених сум митних платежів. Повернення сплачених сум митних платежів здійснюється у валюті України. Якщо сплата або стягнення митних платежів здійснювалося в іноземній валюті, повернення сум митних платежів здійснюється за курсом валюти, визначеним відповідно до статті 3-1 цього Кодексу, на день, коли відбулася їх сплата. Повернення не здійснюється: 1) якщо сума митних платежів, що підлягає поверненню, не перевищує 20 гривень; 2) в інших випадках, встановлених Податковим кодексом України [79, ст. 301].

Отже, можна зробити висновок, що платіжне доручення - це розрахунковий документ, який містить письмове доручення платника обслуговуючій фінансовій установі про списання зі свого рахунка зазначеної суми коштів та її перерахування на рахунок отримувача. Платіжна вимога-доручення — це розрахунковий документ, який складається з двох частин: верхньої — вимоги отримувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів та нижньої — доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів та перерахування її на рахунок отримувача. Щодо платіжної вимоги, то відповідно до статті 1071 Цивільного кодексу України, кошти можуть бути списані з рахунка клієнта без його доручення на підставі рішення суду. Водночас примусове списання коштів з рахунків платників ініціюють стягувачі на підставі виконавчих документів, виданих судами. Щодо фінансово-правового аспекту, то це публічність, рух коштів і обов’язковість. Якщо особа не має в банку власного рахунку і не бажає його відкривати, вона може сплатити готівкою через касу фінансової установи і це досить зручно в даний час. Банку в свою чергу перерахує дані кошти на рахунок отримувача.

2.3. Електронний платіжний засіб як третій вид безготівкових розрахунків

Чи не найбільш яскраво фінансово-правовий елемент безготівкових розрахунків виявляється у їх специфічному виді - розрахунках із використанням електронних платіжних засобів. Це зумовлено, насамперед, особливістю їх ініціювання та використання особливих технічних механізмів при їх здійсненні. Як наслідок, у межах законодавства створено відносно відокремлений масив фінансово-правових норм, присвячених регулюванню вищезазначеного виду розрахунків [80, с. 392].

Поняття «електронний платіжний засіб» з'явилося у вітчизняному законодавстві відносно нещодавно. До його введення, на рівні закону, тривалий час використовувалось практично ідентичне за змістом поняття спеціального платіжного засобу. Так, п. 1.14 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (в редакції, що була чинною до 18 жовтня 2012 р.) встановлював, що спеціальний платіжний засіб (платіжна картка та ін.) - це платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держателем цього інструмента ініціюється переказ коштів з відповідного рахунка платника або банку, а також здійснюються інші операції, передбачені відповідним договором.

Після набуття чинності Законом України № 5284-VI від 18 вересня 2012 р., п. 1.14 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» було викладено в новій редакції [35]. Так, поняття спеціального платіжного засобу (з огляду на його дещо обмежений обсяг) було замінено поняттям електронного платіжного засобу, під яким розуміється платіжний інструмент, який надає його держателю можливість за допомогою платіжного пристрою отримати інформацію про належні держателю кошти та ініціювати їх переказ [35]. Аналізуючи наведене визначення, для розуміння його змісту, слід звернути увагу на два вжитих у ньому поняття: «платіжний інструмент» та «платіжний пристрій», обидва з яких мають нормативне тлумачення. Так, згідно із п. 1.31 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» платіжний інструмент - це засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому носії інформації, який використовується для ініціювання переказів. До платіжних інструментів належать документи на переказ та електронні платіжні засоби. Відповідно до п. 1.32-2 ст. 1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» платіжний пристрій - це технічний пристрій (банківський автомат, платіжний термінал, програмно-технічний комплекс самообслуговування тощо), який дає змогу користувачеві здійснити операції з ініціювання переказу коштів, а також виконати інші операції згідно з функціональними

можливостями цього пристрою. Слід також зазначити: п. 14.1 ст. 14 Закону встановлює, що електронний платіжний засіб може існувати в будь-якій формі, на будь-якому носії, який дає змогу зберігати інформацію, необхідну для ініціювання електронного переказу.

Як випливає із положень Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», поняття електронного платіжного засобу безпосередньо включає в себе такі платіжні інструменти, як: платіжні картки; мобільні платіжні інструменти (тобто платіжні засоби, реалізовані в апаратно-програмному середовищі мобільного телефону або іншого бездротового пристрою користувача). Здебільшого, такий платіжний інструмент має формат смарт-картки, яка є носієм спеціального персоніфікованого платіжного додатку [81, с. 192].

Водночас, слід зазначити, що перелік платіжних інструментів, які можуть бути визнані електронними платіжними засобами, не є вичерпним. З огляду на це сучасні банківські сервіси, запроваджені в Україні, досить часто носять комплексний характер, тобто передбачають одночасне використання одразу двох платіжних інструментів. Зокрема, з червня 2012 р. клієнти Приватбанку можуть обслуговуватись у банкоматах без використання платіжної картки. Разом із тим право доступу до карткового рахунку надається за підсумком введення пін-коду картки, а також разового паролю, який висилається SMS-повідомленням на мобільний номер користувача [80, с. 393]. Отже, для доступу до роботи із банкоматом особою використовується одразу два електронні платіжні засоби: мобільний та опосередковано - картковий (в частині введення пін-коду), що, як видно із зазначеного вище, не суперечить вимогам чинного законодавства.

Аналізуючи загальні особливості розрахунків із використанням електронних платіжних засобів, слід наголосити увагу на наступному: емісія електронних платіжних засобів у межах України проводиться виключно банками, отже використання карток, що мають ознаки платіжних, однак, були емітовані небанківськими фінансовими установами, не допускається.

Еквайринг (технологічне та інформаційне обслуговування розрахунків за операціями, що приходять з використанням електронних платіжних засобів у платіжній системі) здійснюється виключно юридичними особами-резидентами, які уклали відповідний договір з платіжною організацією. Електронний платіжний засіб повинен дати змогу ідентифікувати користувача. Отже, інструменти мобільних платежів, які жодним чином не ідентифікують особу платника, не можуть бути визнані електронними платіжними засобами [80, с. 393].

На рівні чинного законодавства встановлені певні орієнтири щодо розмежування безготівкових розрахунків із використанням електронних платіжних засобів та інших відносин, що є зовнішньо подібними, проте, не тотожними з ними. Так, згідно із п. 1.3. Положення про порядок емісії спеціальних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затвердженого постановою Правління НБУ від 30 квітня 2010 р. № 223, вимоги цього Положення не поширюються на суб'єктів господарювання, що здійснюють випуск телефонних, транспортних, паливних, дисконтних карток та інших засобів, які не належать до платіжних і призначені для фіксування в електронному вигляді заборгованості емітента перед держателем цих засобів за попередньо оплаченими товарами (послугами), та на операції, що здійснюються з їх використанням [81, с.193]. Отже, засоби, які посвідчують факт авансової оплати, не можуть вважатись платіжними, а відносини, пов'язані з їх застосуванням, взагалі не входять до предмета регулювання інституту безготівкових розрахунків.

Звернімо також увагу, на неоднозначну ситуацію, що має місце при визначенні правового статусу розрахунків, які здійснюються за допомогою ПТКС (програмно-технічних комплексів самообслуговування), до яких, зокрема, належать популярні платіжні термінали iBOX. Системний аналіз норм чинного законодавства не дозволяє однозначно віднести дані розрахунки до безготівкових [80, с.394].

З огляду на зазначене, можна дійти висновку, що доцільно буде запропонувати зміни до законодавства, оскільки розрахунки із використанням ПТКС визнаються безготівковими виключно в тому випадку, якщо відповідний програмно-технічний комплекс перебуває на балансі банку. Водночас, у випадку, якщо переказ коштів за допомогою платіжного терміналу здійснюється небанківською фінансовою установою, то відповідна операція безготівковим розрахунком визнана бути не може, оскільки у нормативному визначенні поняття «безготівкові розрахунки» мова йде лише про банки. Очевидно, небанківські фінансові установи можуть здійснювати лише приймання готівки з метою її подальшого переказу. Тому розрахунки із використанням ПТКС потрібно у законодавчому визначенні об'єднати в одне внормоване поняття. А саме, не розмежовувати програмно-технічний комплекс, що перебуває на балансі банку і, що здійснюється небанківською фінансовою установою, оскільки це може дати можливість користуватися платіжним терміналом небанківської фінансової установи, що не перебуває на балансі банку.

РОЗДІЛ 3

ВИДИ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: ЇХ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

3.1. Вексель як другий вид безготівкових розрахунків

Вексель за своєю юридичною природою є особливим видом цінних паперів, який опосередковує відповідні фінансові відносини у сфері господарювання і може бути використаний як додаткове джерело коштів для інвестування капіталу. Вексель може: обертатись на вторинному ринку, опосередковуючи розрахунки; використовуватися як додаткове джерело коштів для інвестування коштів; застосовуватися як засіб відстрочки платежу, забезпечуючи збереження договірних зв'язків між суб'єктами господарювання; використовуватися у розрахунках у зовнішньоекономічній діяльності і тим самим слугувати утриманню валюти в Україні [82, с. 348; 83, с. 194].

Виконуючи роль безготівкових коштів, вексель може застосовуватися як інструмент розрахунків у всіх випадках, коли господарські операції здійснюються із відстрочкою платежу. Це означає, що засобом обігу у період, який збігається з терміном наданої відстрочки, слугують не гроші як такі, а відображені у грошовій формі боргові зобов'язання, функції яких може виконувати вексель. Лише на момент настання строку платежу дія векселя як засобу розрахунків закінчується і кошти, виконуючи функцію засобу платежу, завершують процес обміну. На цьому етапі векселедержатель може також погасити векселем свою заборгованість перед векселедавцем і, таким чином, завершити господарську операцію без залучення коштів [82, с. 350]. Разом з тим держава і векселетримач є публічними суб'єктами і тому дане визначення не враховує відповідні правовідносини.

В ході формування та розвитку векселя сформувалися такі основні риси, притаманні векселю: 1. Договірний характер. 2. Безумовність. 3. Абстрактність. 4. Формальна визначеність. 5. Односторонність. 6. Грошовий характер. 7. «Вексельна суворість». Деякі автори виділяють і такі ознаки, як безспірність, оборотність, солідарна відповідальність, здійснення протесту за векселем, відсутність необхідності звернення до нотаріуса для засвідчення підпису на векселі, зобов'язання виконання товарних поставок, відсутність векселя на пред'явника, відсутність необхідності державної реєстрації, короткостроковість [84, с. 301; 85, с. 105].

Важливість векселя, як фінансового виду цінних паперів зумовлюється тим, що вексельний обіг здатний створити реальну альтернативу банківському кредитуванню, що в умовах скорочення інвестицій та кредитування, дефіциту обігових коштів в економіці держави сприятиме зниженню рівня банківських ставок. Про специфічність і самостійність вексельних відносин говорить кількість правових актів, що регулюють відповідні відносини. Вексельні правовідносини регулюються законами України «Про цінні папери та фондовий ринок» [86], «Про банки і банківську діяльність» [33], «Про обіг векселів в Україні» [35] «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі» [87] та іншими законами і нормативними актами.

Безпосередньо законодавче визначення поняття «вексель» міститься у п. 1 ст. 14 закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» [86]. Згідно з цим внормованим поняттям, вексель - це цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векседавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю). Законодавець розрізняє прості або переказні векселі та передбачає, що вони існують виключно у документарній формі [86, п. 2 ст. 14]. Особливості видачі та обігу векселів, здійснення операцій з векселями, погашення вексельних зобов'язань та стягнення за векселями, як

зазначається у п. 3 ст. 14 цього Закону, визначаються законом. Отже, вексель, згідно з встановленого його правового статусу, законодавством, має абсолютну юридичну силу. Цей висновок впливає з його законодавчого визначення як безумовного грошового зобов'язання, за яким одна особа зобов'язана сплатити іншій визначену суму коштів у встановлений строк. Це і є поняттям вексельної сили [88, с. 56; 89, с. 101].

Податковий кодекс України дає визначення векселедавця і векселедержателя. Векселедержатель – це контролюючий орган за місцем реєстрації векселедавця. Векселедавець – це суб'єкт господарювання - виробник, який одержує: з акцизного складу спирт етиловий для виробництва алкогольних напоїв, визначених статтею 225, а також для виробництва окремих видів продукції, визначених пунктом 229.1 статті 229 розділу VI цього Кодексу; з нафтопереробного підприємства або ввозить на митну територію України нафтопродукти для їх використання як сировини для виробництва продукції, визначеної пунктами 229.2-229.5 статті 229 розділу VI цього Кодексу [56]. Відповідно до статті 225 Податкового кодексу України суб'єкт господарювання зобов'язаний сплатити податок або подати контролюючому органу за своїм місцезнаходженням до отримання з акцизного складу спирту етилового неденатурованого, призначеного для переробки на алкогольні напої (крім виноматеріалів та вермутів), податковий вексель, який є забезпеченням виконання зобов'язання такого платника у строк до 90 календарних днів, починаючи з дня видачі податкового векселя, сплатити суму податку, розраховану за ставками для цієї продукції. Під час отримання спирту етилового неденатурованого підприємство-векселедавець за участю представника контролюючого органу на акцизному складі складає акт про фактично отриману кількість спирту та розрахунок акцизного податку виходячи з фактично отриманої кількості спирту. Цей акт є коригуванням вже сплаченої суми податку або наданого податкового векселя із зазначенням остаточної суми податку, яка підлягає сплаті. Скоригована сума податку в податковому векселі сплачується частково у разі придбання

марок акцизного податку в період дії такого векселя. Податковий вексель вважається погашеним векселедавцем у разі сплати суми податку в повному обсязі та в зазначений у податковому векселі строк. Сума податку, на яку погашається вексель, визначається виходячи з фактично отриманої кількості спирту (згідно з актом) та ставок податку на готову продукцію, зменшується на суму податку, розраховану виходячи з фактично втраченої кількості спирту етилового при транспортуванні та зберіганні, у процесі виробництва готової продукції в межах норм, затверджених у встановленому порядку, а також фактично повернутого невиправного браку. Розрахунок суми зменшення податку проводиться у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [56].

Стаття 3 Закону України «Про обіг векселів в Україні» визначає, що органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також установи та організації, які фінансуються за рахунок державного бюджету чи місцевих бюджетів, можуть виступати векселедавцем, трасантом, індосантом або індосатом лише у випадках і в порядку визначених постановою Кабінету Міністрів України про Порядок видачі у 2010 році органами місцевого самоврядування в м. Києві векселів, їх обігу та погашення. Відповідно до постанови векселі видаються виключно у рахунок здійснення видатків на погашення заборгованості бюджету м. Києва з відшкодування зазначеної різниці в межах бюджетних асигнувань, передбачених у бюджеті м. Києва на 2010 рік. [90; 91].

У разі експорту (вивезення) підакцизних товарів (продукції) за межі митної території України сума податку для погашення податкового векселя визначається з урахуванням обсягів відвантаженої на експорт продукції згідно з належно оформленою митною декларацією. У разі якщо передбачений цією статтею податковий вексель не погашається у визначений строк, векселедержатель вчиняє протест такого векселя у неплатежі згідно із законодавством та звертається протягом одного робочого дня з дати вчинення протесту до банку, який здійснив аваль цього векселя, з

опротестованим векселем. Банк-аваліст зобов'язаний не пізніше операційного дня, що настає за датою звернення векселедержателя з опротестованим векселем, переказати суму, зазначену в цьому векселі, векселедержателю. Забороняється часткове погашення податкового векселя після закінчення строку, на який він виданий. У разі якщо податковий вексель, строк сплати за яким настав, не погашений, наступний вексель не може бути виданий таким суб'єктом [56].

Відповідно до статті 229 Податкового кодексу України особливості оподаткування деяких підакцизних товарів залежать від напрямку його використання. Щодо особливостей оподаткування спирту етилового, то податок справляється за ставкою 0 гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту із: а) спирту етилового, який використовується підприємствами первинного та змішаного виноробства для виробництва виноградних, плодово-ягідних, інших виноматеріалів і суслу та вермутів; б) спирту етилового, який використовується для виробництва лікарських засобів (у тому числі компонентів крові і вироблених з них препаратів), крім лікарських засобів у вигляді бальзамів та еліксирів; в) спирту етилового денатурованого (спирту технічного), який реалізується суб'єктам господарювання з метою його використання як сировини для виробництва продуктів органічного синтезу, які не містять у своєму складі більш як 0,1 відсотка залишкового етанолу; г) біоетанолу, що використовується підприємствами для виробництва бензинів моторних сумішевих із вмістом біоетанолу, етил-трет-бутилового етеру (ЕТБЕ), інших добавок на основі біоетанолу; г) біоетанолу, який використовується для виробництва біопалива [56].

Відповідно до статті 229.1.2 Податкового кодексу України до отримання з акцизного складу спирту етилового неденатурованого, спирту етилового денатурованого (спирту технічного), біоетанолу, що використовуються для виробництва окремих видів продукції та на які підпунктом 229.1.1 цієї статті встановлено ставку податку 0 гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту, видається податковий вексель на суму податку, нарахованого на обсяг

спирту, що отримується виходячи із ставки, визначеної у пункті 215.3 статті 215 цього Кодексу (див. додаток 1).

Відповідно до статті 229 Податкового кодексу України строк, на який видається податковий вексель підприємствами-виробниками для виробництва окремих видів продукції, не може перевищувати 90 календарних днів, а підприємствами первинного виноробства, виробниками вермутів та виробниками лікарських засобів - 180 календарних днів. Видача податкового векселя здійснюється до моменту отримання спирту етилового з акцизного складу [56; 92].

Податковий вексель складається: у двох примірниках - у разі отримання нафтопродуктів та/або речовин від підприємства-виробника; у трьох примірниках, перший з яких оформляється на вексельному бланку, придбаному векселедавцем у банку, два інші - на копії вексельного бланка, що мають однаковий з першим примірником номер, - у разі ввезення нафтопродуктів та/або речовин на митну територію України. Кожний примірник податкового векселя оформляється окремо. Записи у зазначених примірниках повинні бути тотожні. Перший примірник податкового векселя залишається у векселедержателя, другий з відміткою векселедержателя про взяття на облік повертається векселедавцю для отримання на підприємстві-виробнику нафтопродуктів та/або речовин. У разі ввезення нафтопродуктів та/або речовин на митну територію України другий примірник податкового векселя подається контролюючому органу, який здійснює їх митне оформлення, третій - залишається у векселедавця [92].

Податковий вексель може бути виданий: а) підприємством первинного виноробства, яке є виробником виноградних, плодово-ягідних, інших виноматеріалів і суслу та вермутів; б) виробником лікарських засобів; в) виробником продуктів органічного синтезу; г) нафтопереробними заводами (чи іншими суб'єктами господарювання), які використовують біоетанол для виробництва бензинів моторних сумішевих із вмістом біоетанолу, етил-трет-бутилового етеру (ЕТБЕ), інших добавок на основі біоетанолу; г)

виробниками біопалива. Обов'язки з погашення податкового векселя не можуть передаватися іншим особам незалежно від їх відносин з векселедавцем. За користування податковим векселем не нараховуються відсотки або інші види плати, передбачені законодавством для інших видів векселів. Податковий вексель вважається погашеним у разі документального підтвердження факту цільового використання спирту етилового для виробництва продукції, визначеної в підпункті 229.1.1 цієї статті. У разі якщо передбачений цією статтею податковий вексель не погашається в установленний строк, векселедержатель здійснює протест такого податкового векселя у неплатежі згідно із законодавством та протягом одного робочого дня з дати вчинення протесту звертається до банку, який здійснив аваль цього податкового векселя, з опротестованим податковим векселем. Банк-аваліст зобов'язаний не пізніше операційного дня, що настає за датою звернення векселедержателя з опротестованим податковим векселем, переказати суму, зазначену в податковому векселі, векселедержателю. Порядок випуску, обігу та погашення податкових векселів, що видаються до отримання з акцизного складу спирту етилового, який використовується суб'єктами господарювання для виробництва окремих видів продукції, встановлюється Кабінетом Міністрів України [56].

10 листопада 1999 року Кабінет Міністрів України виніс розпорядження Щодо випуску Одеською облдержадміністрацією в обіг векселів погодитися з пропозицією Одеської облдержадміністрації щодо випуску нею в обіг векселів облдержадміністрації у межах видатків, передбачених обласним бюджетом на 1999 рік, для проведення взаєморозрахунків із заборгованості підприємств і організацій з належних до бюджету області платежів незалежно від терміну виникнення недоїмки у рахунок погашення заборгованості з видатків обласного бюджету [93].

Погашення податкового векселя проводиться шляхом проставлення на лицьовому боці відбитка штампа з написом "ПОГАШЕНО", що засвідчується підписом керівника (заступника керівника) та печаткою векселедержателя. У

разі коли останній день строку погашення податкового векселя припадає на вихідний, святковий або неробочий день, останнім днем строку погашення вважається наступний робочий день [94].

Отже, якщо простий вексель видається у формі безумовного зобов'язання здійснити платіж, то переказний вексель (тратта) - це вексель, виданий у формі безумовної пропозиції (наказу) здійснити платіж. Переказний вексель потребує наступного акцептування. Водночас у податкових правовідносинах простий вексель також повинен бути акцептованим. Говорячи про організацію обігу векселю, слід зазначити, що нормативно закріплені такі процедури цього обігу: 1. Векселедавець (трасант) направляє платнику (трасату, тобто особі-боржнику) товар, а також тратту. 2. Платник (трасат) повертає акцептований вексель векселедавцю (трасанту). 3. Векселедавець (трасант) направляє акцептований вексель ремітентові - одержувачу грошей за переказним векселем. 4. Ремітент направляє вексель трасату до оплати. 5. Трасат оплачує і одночасно погашає вексель, роблячи відмітку про оплату на його зворотній стороні. Отже, платник переказного векселя стає боржником по векселю тільки після того, як акцептує вексель. Акцепт - засвідчена підписом трасата або іншої особи (посередника в акцепті) згода оплатити переказний вексель у тому вигляді, в якому він пред'явлений до платежу [82, с. 348].

Встановлено, що у процесі обігу будь-який переказний вексель передається шляхом передавального надпису - індосаменту. Кожний індосант, як і векселедавець, несе відповідальність за акцепт і платіж за векселем. Вексельні зобов'язання платника, векселедавця й індосанта можуть бути додатково гарантовані повністю або в частині вексельної суми за допомогою авалю. Це: 1) напис про забезпечення платежу за векселем; 2) забезпечення платежу за векселем [95, с. 168].

Видавати переказні і прості векселі можна лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги, за виключенням фінансових банківських векселів, векселів Фонду

гарантування вкладів фізичних осіб та фінансових казначейських векселів. На момент видачі переказного векселя особа, зазначена у векселі як трасат, або векседавець простого векселя повинні мати перед трасантом та/або особою, якій чи за наказом якої повинен бути здійснений платіж, зобов'язання, сума якого має бути не меншою, ніж сума платежу за векселем. Умова щодо проведення розрахунків із застосуванням векселів обов'язково відображається у відповідному договорі, який укладається в письмовій формі. У разі видачі (передачі) векселя відповідно до договору припиняються грошові зобов'язання щодо платежу за цим договором та виникають грошові зобов'язання щодо платежу за векселем [90, ст. 4; 96].

До фінансових векселів належать: фінансовий банківський вексель і фінансовий казначейський вексель. Фінансовий банківський вексель – це цінний папір, що посвідчує безумовне зобов'язання банківської установи сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя. Особливості видачі, обігу, обліку, сплати та стягнення за фінансовими банківськими векселями визначаються Національним банком України за погодженням з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку [90, ст. 4-1]. Фінансовий казначейський вексель - цінний папір, що посвідчує безумовне грошове зобов'язання центрального органу виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, яким оформлено заборгованість державного бюджету, сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю). Порядок видачі, обігу, обліку та сплати за фінансовими казначейськими векселями, що видаються центральним органом виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, затверджується Кабінетом Міністрів України відповідно до закону про Державний бюджет України. Ведення реєстру фінансових векселів, виданих як електронний документ, та облік прав за ними, а також їх погашення забезпечується адміністратором системи електронного обігу фінансових векселів. Функції адміністратора системи електронного обігу фінансових векселів виконує юридична особа,

право власності на корпоративні права якої належить Розрахунковому центру з обслуговування договорів на фінансових ринках, створеному відповідно до закону України «Про депозитарну систему України» [90, ст. 4-1].

Векселі (переказні і прості) складаються в документарній формі на бланках з відповідним ступенем захисту від підроблення, форма та порядок виготовлення яких затверджуються Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Національним банком України з урахуванням норм Уніфікованого закону, і не можуть бути переведені в бездокументарну форму (знерухомлені) [90, ст. 5]. Фінансовий банківський вексель видається в документарній формі як електронний документ. Фінансовий казначейський вексель видається в документарній формі як паперовий або як електронний документ. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з Національним банком України визначає склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів та іншої інформації, що містить фінансовий банківський вексель, виданий як електронний документ. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, визначає склад та порядок розміщення обов'язкових реквізитів та іншої інформації, що містить фінансовий казначейський вексель, виданий як електронний документ. Вексель, який видається на території України і місце платежу за яким також знаходиться на території України, складається державною мовою. Найменування трасанта або векселедавця, інших зобов'язаних за векселем осіб заповнюється тією мовою, якою визначено офіційне найменування в їх установчих документах [90, ст. 5].

Вексель підписується: 1. від імені юридичних осіб - власноручно керівником та головним бухгалтером (якщо така посада передбачена штатним розписом юридичної особи) чи уповноваженими ними особами. У разі якщо вексель підписується уповноваженою особою, до тексту векселя включається посилання на внутрішній документ юридичної особи,

відповідно до якого уповноважена особа має право підписувати вексель; 2. від імені фізичних осіб - власноручно зазначеною фізичною особою або уповноваженою нею особою, із зазначенням індивідуального ідентифікаційного номера з Державного реєстру фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів, наданого органом доходів і зборів (крім випадків відсутності індивідуального реєстрового номера облікової картки платника податків в осіб, які через свої релігійні або інші переконання відмовилися від прийняття індивідуального реєстрового номера облікової картки платника податків та офіційно повідомили про це відповідні державні органи), та даних паспорта громадянина України або паспортних документів іноземця векселедавця або трасанта (серія та номер паспорта громадянина України або паспортних документів іноземця, найменування органу, що видав паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця, та дата його видачі, місце проживання). У разі якщо вексель підписується уповноваженою особою, до тексту векселя включається посилання на довіреність фізичної особи, відповідно до якої уповноважена особа має право підписувати вексель; від імені фізичних осіб - підприємців власноручно зазначеною особою або уповноваженою нею особою, із зазначенням дати та номера запису в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань і даних паспорта громадянина України або паспортних документів іноземця векселедавця або трасанта (серія та номер паспорта громадянина України або паспортних документів іноземця, найменування органу, що видав паспорт громадянина України або паспортний документ іноземця, та дата його видачі, місце проживання). У разі якщо вексель підписується уповноваженою особою, до тексту векселя включається посилання на довіреність фізичної особи, відповідно до якої уповноважена особа має право підписувати вексель [90, ст. 5]. Слід зазначити, вексель, виданий в документарній формі як електронний документ, підписується: від імені юридичних осіб - шляхом накладення електронного цифрового підпису керівника або уповноваженої ним особи та

електронного цифрового підпису головного бухгалтера (за наявності посади головного бухгалтера у штатному розписі юридичної особи) або уповноваженої ним особи, а також електронного цифрового підпису юридичної особи, спеціально призначеного для засвідчення дійсності підпису на документах; від імені фізичних осіб або фізичних осіб - підприємців - шляхом накладення одного електронного цифрового підпису зазначеної особи або уповноваженої нею особи [90, ст. 5]. Платіж за векселем на території України здійснюється тільки в безготівковій формі [90, ст. 6].

Розрахункова палата приймає до платежу векселі, які відповідають таким вимогам: а) за якими настав строк платежу і щодо яких додержаний термін, установлений для пред'явлення векселів до платежу; б) пред'явлені векселедержателями або їх представниками, які подавали заяву про намір про пред'явлення саме цих векселів до платежу. Для пред'явлення векселя до платежу векселедержатель подає до розрахункової палати: а) оригінал векселя; б) реєстр за формою додатка 4 до цього Положення, заповнений, щонайменше, у двох примірниках; в) примірник (копію примірника) заяви про намір з відповідними відмітками розрахункової палати, яка подавалася до розрахункової палати раніше. Зазначені документи можуть бути подані в розрахункову палату особисто векселедержателем, уповноваженою особою векселедержателя або надіслані з використанням послуг спецв'язку. Розрахункова палата приймає вексель від векселедержателя протягом строку платежу за векселем, в операційний час, установлений внутрішнім розпорядком розрахункової палати. Проте в останній день, коли вексель може бути пред'явлений до платежу, приймання векселів, у тому числі надісланих спецв'язком, здійснюється розрахунковою палатою до 13 години. На зворотному боці векселя (або на алонжі, якщо такий є) після останнього індосаменту розрахункова палата виконує спеціальний напис механічним способом або від руки, що засвідчує пред'явлення векселя в розрахункову палату. Напис має вміщувати слова «Вексель пред'явлений у (докладна назва, адреса та код установи банку) як у розрахункову палату

(дата, посади і підписи відповідальних працівників розрахункової палати)» [97].

Установи банків та органи, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, які проводять розрахунково-касове обслуговування векселедавців простих векселів, трасатів (акцептантів) за переказними вексями, виконують функції розрахункових палат згідно із статтею 38 Уніфікованого закону [90, ст. 7]. Порядок здійснення функцій розрахункових палат визначається: для органів, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів - Кабінетом Міністрів України; для установ банків - Національним банком України за погодженням з Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку [90, ст. 7]. Держатель переказного векся зі строком платежу на визначений день або у визначений строк від дати складання чи від пред'явлення повинен пред'явити вексель для платежу або в день, в який він підлягає оплаті, або в один із двох наступних робочих днів [98, ст. 38].

Резиденти можуть видавати та індосувати векселі, як переказні, так і прості, в іноземній та національній валюті для розрахунків з нерезидентами за зовнішньоекономічними договорами (контрактами) відповідно до валютного законодавства України. Умови проведення розрахунків між резидентом та нерезидентом із застосуванням векселів обов'язково відображаються у відповідному зовнішньоекономічному договорі (контракті). Придбання резидентом векся в іноземній валюті та проведення розрахунків між резидентами за таким векселем здійснюються відповідно до валютного законодавства України [90, ст. 9].

Векселедавець зобов'язаний вести реєстр виданих векселів у порядку затверджену Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку [90, ст. 10]. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку затвердила Порядок ведення реєстру виданих векселів 18.10.2017 року № 774. Цей Порядок регулює склад, порядок і строки унесення інформації до реєстру виданих векселів та надання відповідної інформації

векселедержателю. Реєстр виданих векселів (далі - Реєстр) – це сукупність даних на паперових носіях та/або в електронному вигляді про видані векселедавцем (трасантом) переказні векселі та прості векселі. Витяг з реєстру виданих векселів – це інформація, що міститься у реєстрі за певний звітний період, та/або інформація за окремо виданим векселем (векселями). Реєстр веде векселедавець (трасант). Векселедавець має унести до Реєстру інформацію щодо складання векселя, платежу, погашення, прострочення, пролонгації, протесту у неплатежі за векселем та іншу інформацію, передбачену формою Реєстру, не пізніше 3 робочих днів з дня вчинення відповідної дії чи настання події. Реєстр ведеться українською мовою у хронологічному порядку в міру виникнення фактів видачі переказного та/або простого векселя. У разі ведення Реєстру в паперовій формі він має бути прошитий, аркуші - пронумеровані, кількість аркушів у Реєстрі має бути засвідчена підписом керівника векселедавця - для юридичних осіб або підписом векселедавця - для фізичних осіб. У разі ведення Реєстру в електронній формі векселедавець (трасант) має забезпечувати за потреби його друк на паперовому носії. Роздрукована паперова форма Реєстру має бути прошита, аркуші - пронумеровані, кількість аркушів у Реєстрі має бути засвідчена підписом керівника векселедавця - для юридичних осіб або підписом векселедавця - для фізичних осіб. При веденні Реєстру в електронній формі векселедавець (трасант) повинен забезпечити такі умови його ведення, за яких інформація з Реєстру буде доступна тільки для читання та які унеможливають внесення будь-яких змін до Реєстру. Копії електронних масивів (файлів) мають зберігатися в інших приміщеннях і систематично поновлюватися на дату подання фінансової звітності. Для ідентифікації інформації щодо юридичних та/або фізичних осіб - нерезидентів, яка вноситься до Реєстру, допускається додаткове зазначення цієї інформації мовою держави, в якій зареєстровано нерезидента. Виправлення в Реєстрі не допускаються [99].

З метою забезпечення належного ведення Реєстру керівник векселедавця (трасанта) - юридичної особи наказом призначає особу, відповідальну за ведення Реєстру. Векселедавець (трасант) повинен вжити всіх необхідних заходів для запобігання несанкціонованому та прихованому виправленню записів у Реєстрі та забезпечити його належне зберігання протягом встановленого строку. Строк зберігання Реєстру не може бути меншим, ніж строк векселів, інформація про які у ньому розміщена. Якщо на дату подання фінансової звітності усі векселі у Реєстрі вже погашені, такий Реєстр може вважатися закінченим і зберігається протягом строку, встановленого законодавством. У разі ліквідації векселедавця (трасанта) - юридичної особи Реєстр підлягає передачі на зберігання разом з іншими документами у порядку, встановленому законодавством. На письмовий запит законного векселедержателя векселедавець зобов'язаний надати витяг з Реєстру, у якому зазначається уся інформація, що міститься в Реєстрі щодо цього (цих) векселя (векселів) на день видачі витягу (інформації) [99].

Платіж за втраченим векселем може бути здійснений за умови встановлення права власності на нього в порядку, визначеному законом [90, ст. 11]. Зміни до тексту векселя можуть вноситися за ініціативою його держателя виключно векселедавцем (за переказним векселем - трасантом) шляхом закреслення старого реквізиту та написання нового із зазначенням дати внесення змін та підписанням відповідно до цього Закону. Держатель векселя повинен дати згоду на внесення змін до тексту векселя шляхом написання на зворотному боці векселя слів «відповідно до змін» із зазначенням дати внесення змін та підписанням згідно з вимогами цього Закону. У разі зміни строку платежу за переказним векселем держатель векселя повинен одержати згоду (акцепт) трасата на оплату векселя відповідно до нового строку. У разі коли акцепт вже було здійснено раніше, держатель векселя повинен одержати додаткову згоду акцептанта відповідно до нового строку. Якщо держатель векселя, який погодився на внесення змін до тексту векселя, бажає зберегти відповідальність попередніх індосантів, він

повинен одержати їх згоду. У противному разі попередні індосанти несуть відповідальність таку, як і до внесення змін [90, ст. 13].

За видачу векселя без наявності грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги або без визначення у відповідному договорі умови проведення розрахунків із застосуванням векселів чи із зазначенням суми платежу за векселем, що є більшою від суми зобов'язань трасата перед трасантом або векседавця (за переказним векселем - трасанта) перед особою, якій чи за наказом якої має бути здійснений платіж, на юридичну особу - векседавця (за переказним векселем - трасанта) накладається штраф у розмірі від чотирьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Розгляд справ та складання протоколів за порушення умов видачі векселя здійснюються уповноваженими особами органів доходів і зборів, державного фінансового контролю, Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку в порядку, встановленому законом [90, ст. 13-1].

Участь банків у безготівкових розрахунках за допомогою векселів пов'язана з комісійними операціями з векселями. До них належить: інкасування векселів; доміциляція векселів. Інкасування векселів - це здійснення банком за дорученням комітента (законного векселетримача) операцій з векселями та супровідними документами на підставі одержаних від комітента інструкцій з метою: а) одержання платежу та/або акцепту за векселями, або б) передавання векселів і документів проти платежу та/або акцепту, або в) передавання векселів і документів на інших умовах. Законним векселетримачем є: особа, на чие ім'я виписано вексель; особа, на чие ім'я зроблено останній передавальний напис на векселі; будь-який власник векселя, якщо останній індосамент на ньому є бланковим [88, с. 56]. Інкасування векселів і супровідних документів здійснюється за двома видами: 1) чисте інкасо - інкасування векселів без супровідних комерційних документів; 2) документарне інкасо - інкасування векселів із супровідними комерційними документами. При цьому чисте і документарне інкасо векселів

банк здійснює на підставі укладеного з векселетримачем договору про інкасування. За здійснення операцій з інкасування банки можуть утримувати на свою користь комісію, а за іногородніми вексями, крім того, - дамно і порто [95, с. 169].

Іногородній вексель - вексель, який підлягає оплаті в іншому, ніж місце знаходження векселетримача, населеному пункті. Дамно - особлива комісія за інкасування іногородніх документів, яка включає в себе комісійну плату банку своєму кореспондентові і власні витрати банку на організацію і проведення операції з інкасування іногородніх документів. Порто - особливий збір на покриття поштових та інших витрат банку на розсилку й одержання платежів за іногородніми документами [82, с. 348].

Доміциляція векселів - це здійснення банком за дорученням довірителя-платника за векселем операцій з вексями на підставі одержаних від довірителя інструкцій, а саме: 1) приймання векселів до платежу від законного векселетримача; 2) здійснення платежу за вексями; 3) передавання векселів платнику після повної оплати векся. Операції з вексями включають: 1) надання документів для розгляду питання про доміциляцію векся; 2) укладення договору на доміциляцію векся; 3) оплата комісійної винагороди; 4) видача векся з відміткою про місце платежу; 5) реєстрація векся в книзі обліку доміцильованих векселів; 6) пред'явлення векся до платежу; 7) підписання акта пред'явлення векся до платежу; 8) оплата вексельної суми (і процентів, якщо вони передбачені) за рахунок векседавця [82, с. 349].

Призначення банку особливим платником у доміцильованому або недоміцильованому векселі може супроводжуватись укладенням із платником за векселем (векседавцем, акцептантом) договору про оплату банком векселів. Договір може укладатися на певний термін або на оплату визначеної суми та/або визначених векселів. За здійснення оплати векселів банк може утримувати з довірителя (платника за векселем) винагороду. Довіритель зобов'язаний перерахувати в банк на відповідний рахунок кошти

в обсязі, достатньому для оплати векселя. За рахунок цих коштів або за рахунок наданого довірителю кредиту, сума якого попередньо зарахована на відповідний рахунок для оплати векселів, банк як особливий платник, або доміциліат, здійснює платіж за векселем законному векселедержателю. Кошти, зараховані на спеціальний банківський рахунок, можуть бути використані для оплати векселів або повернені на вимогу довірителя на його поточний рахунок.

Враховуючи те, що українським законодавством випуск (емісія) фінансових векселів (векселі, що їх видають під нетоварні фінансові операції, як от позика, зобов'язання щодо погашення кредиту, оформлення простроченої кредиторської заборгованості) заборонений, обсяги векселів у обігу в державі значно менші порівняно з іншими державами. Проте нестача обігових коштів і надзвичайно високий рівень дебіторсько-кредиторської заборгованості є об'єктивними чинниками, що потребують розвитку цивілізованого вексельного ринку, в якому зацікавлені практично всі учасники вексельного обігу [95, с. 170].

Отже, дослідження відносин, пов'язаних зі статусом і обігом векселів (вексельних правовідносин), свідчить про їх специфічність. Вона полягає і в специфічності учасників цих відносин, специфічності фінансових операцій, особливій організації їх обігу. Зазначені правовідносини характеризуються і значною кількістю актів, що їх регулюють, суттєвою складністю, що обумовлюється особливою організацією обігу векселів.

3.2. Акредитив як класична форма безготівкових розрахунків

У світі при здійсненні торгівлі значна більшість платежів здійснюється за допомогою акредитива. Використання зазначеної форми безготівкових розрахунків зумовлено тим, що документарний акредитив поміж усіх форм

міжнародних розрахунків є найменш уразливим та найбільш ефективним інструментом забезпечення платежів.

Під акредитивом розуміється зобов'язання банку, яке укладається між банком-емітентом і заявником акредитиву [36]. Акредитивне зобов'язання банку має такі риси: 1) односторонність зобов'язання, яка обумовлена тим, що це зобов'язання існує незалежно від акцепту його бенефіціаром (тобто одержувачем платежу); 2) автономність зобов'язання, яка полягає в тому, що воно не залежить від контракту, який лежить в його основі; 3) акредитив має грошовий характер, що зумовлено самою природою розрахункових відносин; 4) умовний характер акредитивного зобов'язання, оскільки виконання акредитиву здійснюється при дотриманні цілого ряду умов, які в ньому передбачені; 5) документарний характер акредитивного зобов'язання, оскільки акредитив завжди передбачає подання документів для отримання грошових коштів [36].

При використанні акредитивної форми розрахунків застосовується відповідний документ - розрахунковий документ, який і виступає однією з підстав для перерахування коштів. Це ще одне значення акредитиву. І останнє з визначень, яке знайшло відбиття в законодавстві, - це акредитив як валютна цінність [53].

Поняття акредитиву як форми розрахунків є загальною правовою категорією в порівнянні з усіма іншими значеннями, які так чи інакше підкреслюють і виділяють окремі риси, особливості, зміст або правову форму акредитиву як форми безготівкових розрахунків. Акредитив, як одна з форм безготівкових розрахунків, є банківською угодою, яка повинна виконуватися з дотриманням певних принципів, основні з яких закріплені Уніфікованими правилами та звичаями документарних акредитивів – це принцип автономності (чи незалежності) акредитиву від контракту, який лежить в його основі, та принцип суворого формалізму, відповідно до якого банк має право відхилити документи, які не відповідають точно умовам акредитиву [53, с. 56].

Специфіка взаємовідносин сторін акредитивної операції визначає появу різних правових конструкцій, які намагаються пояснити правову природу акредитиву: теорії договору доручення, договору поруки, договору комісії, договору цесії, договору на користь третьої особи та інші, але всіх їх об'єднує те, що вони намагаються пояснити правову природу акредитиву за допомогою конструкцій, ґрунтуючись на інститутах цивільного права. В результаті виявлення відмінностей між акредитивом та цивільно-правовими договорами, можна приєднатися до наукової концепції, згідно з якою множинність сторін акредитивної банківської операції, особливості економічної спрямованості, перетин різних юридичних інститутів, які регулюються, в основному, банківською практикою і звичаями, перетворюють акредитив в складний інститут банківського законодавства [36].

Отже, акредитив являє собою банківську угоду, яка реалізується шляхом виконання декількох взаємопов'язаних угод, що здійснюються її учасниками; норми, на підставі яких здійснюється правове регулювання акредитиву, складають комплексний інститут банківського законодавства. Оскільки документарний акредитив є формою розрахунків, що поширена в міжнародній торгівлі, банківською практикою було вироблено багато видів акредитиву залежно від різноманітних критеріїв. Наукою визначено, що, акредитиви поділяються на безвідзивні та відзивні; підтверджені і непідтверджені; акредитиви, які виконуються шляхом платежу за пред'явленням, платежу з розстрочкою, акцепту та негоціації, переказний, а також револьверні, компенсаційні та інші [36].

Документарний акредитив — це угода, згідно з якою банк зобов'язується на прохання клієнта здійснити оплату документів третій особі (бенефіціару), на користь якої відкрито акредитив. Специфічність акредитивної форми розрахунків обумовлена цілою низкою умов та вимог, які мають бути виконані торговельними партнерами, а також банками. Банки з простого суб'єкта, який перераховує грошові кошти, якими вони є при

використанні відкритого рахунку та авансових платежів, перетворюються у заінтересованих учасників розрахункової операції поряд із зовнішньоторговельними контрагентами [77, с. 58].

Сутність акредитива полягає в тому, що банк зобов'язується виплатити постачальнику продукції або послуг (бенефіціару) певну суму в обумовленій валюті після надання належним чином оформлених документів. Тобто платіж постачальнику гарантує банк, а не його контрагент-покупець, тож його здійснення не залежить від здатності останнього виконати свої зобов'язання. Отже, продавець одержує гарантію від банку-емітента, що його поставку буде вчасно оплачено. А за наявності підтвердження щодо акредитива ще й іншої фінансової установи — підтверджуючого банку, котрий, як правило, перебуває в країні продавця, з'являється ще й додаткова гарантія платежу. З іншого боку, в інтересах покупця (апліканта) — оплата замовленого товару тільки після його фактичного відвантаження. Тому замовник може бути впевнений, що не оплачуватиме непоставлений або недоставлений товар. Зважаючи на вищесказане, акредитивна форма розрахунків найцікавіша і вигідна тим компаніям, які зацікавлені в пошуку нових торговельних партнерів і виході на нові ринки, розширенні географії та підвищенні ефективності бізнесу [90].

Найчастіше акредитив застосовується підприємствами в міжнародних розрахунках. Однак він може бути корисний і фізичним особам - при здійсненні високооплачуваної угоди. Закон України «Про нотаріат» зазначає, які угоди посвідчуються в нотаріальному порядку. Нотаріуси та посадові особи органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, посвідчують угоди, щодо яких законодавством встановлено обов'язкову нотаріальну форму, а також за бажанням сторін й інші угоди. Нотаріуси або посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, перевіряють, чи відповідає зміст посвідчуваної ними угоди вимогам закону і дійсним намірам сторін [100, ст. 54]. Угоди про відчуження та заставу майна, що підлягає реєстрації, посвідчуються за умови подання документів, що підтверджують право

власності на майно, що відчужується або заставляється, або за наявності державної реєстрації права власності на таке майно у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно. У разі застави майбутнього майна або створення забезпечувального обтяження в майбутньому майні нотаріусу надаються документи, що підтверджують наявність прав на набуття такого майна у власність у майбутньому. При посвідченні угод про відчуження або заставу жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна перевіряється відсутність заборони відчуження або арешту майна [100, ст. 55]. «Помилковою є думка, що акредитив менш цікавий фізичній особі, ніж юридичній. Навпаки, акредитив може бути вигідний фізичним особам, які здійснюють операції купівлі-продажу з високим ступенем ризику, а також в разі невпевненості в надійності і порядності свого ділового партнера » [101]. На практиці потреба в акредитиві може виникнути в цілому ряді ситуацій. «Акредитивну форму розрахунків можна застосовувати для забезпечення безпеки таких операцій як купівля або продаж квартири, дачі, будинку або іншої нерухомості, покупка або продаж дорогого товару, виконання масштабних робіт, надання дорогих послуг» [101]. Особливої актуальності акредитивна форма розрахунку набуває при міжнародних угодах - наприклад, якщо особа бажає придбати нерухомість за кордоном і/або здійснює операцію через довірену особу. Отже, акредитив допоможе захиститися від ризиків, які виникають або можуть виникнути при укладенні зазначених правочинів [101].

Існує два варіанти акредитивних розрахунків: за допомогою покритого і непокритого акредитива. У першому випадку платник спочатку вносить на рахунок в банку всю необхідну суму коштів, і доручає банку вчинення подальших розрахунків. У другому випадку банк, будучи впевненим у платоспроможності особи, здійснює доручений йому платіж навіть за відсутності коштів на рахунку платника. Другий варіант за своєю суттю близький до кредитної лінії. «Покритий акредитив використовується в разі наявності у клієнта власних коштів для платежів. Непокритий акредитив

передбачає отримання клієнтом фінансування від банку для здійснення своєї угоди. Фізична особа може звернутися до банку з питання фінансування операції і відповідно відкриття банком непокритого акредитива » [101]. Проте непокритий акредитив рідко надається приватним особам, оскільки найчастіше банки не хочуть брати на себе додаткові ризики. «Надання непокритого акредитива фізичним особам недоцільно через високий рівень ризиків» [101]. У тому ж випадку, коли особа звертається за відкриттям непокритого акредитива, до нього будуть пред'являтися такі ж вимоги, як при отриманні кредиту. «Можливість відкриття непокритого акредитива залежить від здатності фізичної особи надати банку достатню заставу під таку операцію» [101].

Механізм оформлення акредитиву простий. Після узгодження умов контракту покупець звертається до обраного ним банку (банк – емітента) з проханням про відкриття на користь продавця спеціального рахунку, який теж називається акредитивом. Із цього рахунку згодом перераховуватимуться кошти постачальнику. Для відкриття акредитива заявник акредитива подає обслуговуючому банку (банку-емітенту) заяву на відкриття акредитива за встановленою формою. У цій заяві в обов'язковому порядку вказується назва заявника і бенефіціара та їхні ідентифікаційні коди за Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, назва банку-емітента і банку, що виконує акредитив, вид акредитива (покритий чи непокритий, відкличний чи безвідкличний), термін дії акредитива (число, місяць і рік закриття акредитиву у виконуючому банку, сума акредитива, номер і дата підписання договору (угоди), за яким відкривається акредитив; умови реалізації акредитива (перелік документів, види товарів, форма транспортування, пакування, відвантаження тощо) [59]. Заява на відкриття акредитива подається в тій кількості екземплярів, що необхідна обслуговуючому банку платника (банку-емітенту) для виконання умов акредитива (але не менше трьох примірників) [102].

Обов'язкова умова будь-якого акредитива - визначений строк його дії, тобто встановлюється дата, до якої дійсне зобов'язання банків. До цієї дати постачальник зобов'язаний надати всі необхідні документи, що свідчать про виконання ним умов договору. Як правило, термін дії акредитива розраховується як дата останнього відвантаження плюс кількість днів, необхідних для надання документів у підтверджувальний банк.

При відкритті акредитива в ньому обов'язково вказується спосіб виконання. Найчастіше використовують платежі за пред'явленням документів – класичний акредитив. Наступним за поширеністю йде акредитив з відстроченням платежу [59].

Також обов'язковим є зазначення умов, виконання яких продавцем є передумовою для платежу за акредитивом. Суть цих умов полягає у наданні продавцем належним чином оформлених документів про своєчасне та якісне відвантаження товарів (робіт, послуг) за основним договором. Це є істотною рисою акредитива: банк-емітент не перевіряє ані самого факту відвантаження, ані якості, ані кількості товарів (робіт, послуг). Він, як фінансова установа, перевіряє лише документи про відвантаження, якість та кількість. Для одержання коштів за акредитивом, депонованих у банку постачальника, постачальник, який відвантажив товари, зобов'язаний надати в обслуговуючий банк (виконуючий банк) до закінчення терміну дії акредитива реєстр рахунків та документи, передбачені умовами акредитива. Виконуючий банк повинен ретельно перевірити надані постачальником документи на відповідність умовам акредитива за зовнішніми ознаками і змістом. При порушенні хоча б однієї з умов акредитива виплати за ним не здійснюються. У такому випадку виконуючий банк зобов'язаний повідомити про це всі сторони, що беруть участь у виконанні акредитива [102].

Акредитив як один з видів безготівкових розрахунків має низку переваг як для покупця так і для постачальника. Основними перевагами акредитивного виду розрахунків для покупця є: продавець не одержить оплати, доки не надасть документи, зазначені в акредитиві; покупець може

наполягати на відвантаженні товарів протягом певного часу, вказуючи його строки в акредитиві. До переваг акредитивної форми розрахунків для постачальника належать: незначний ризик неплатежу, або його не має взагалі за умови, що постачальник виконує умови акредитиву; можна отримати фінансування під заставу майнових прав за акредитивом.

Недоліком використання акредитивної форми розрахунку для постачальника є — вимога бездоганного оформлення всіх документів, відповідно до умов акредитива, в іншому випадку банк може відмовити у здійсненні платежу. Для покупця недоліком є те, що на певний період кошти виводяться з обігу, оскільки «заморожуються» у банку. Більше того, немає гарантії, що продавець чітко і своєчасно виконає свої зобов'язання за договором поставки, оскільки виконуючий банк не завжди в змозі належним чином перевірити виконання ним договірних зобов'язань [90, с. 7].

Отже, можна зробити висновок, що акредитив являє собою банківську угоду, яка реалізується шляхом виконання декількох взаємопов'язаних угод, що здійснюються її учасниками; норми, на підставі яких здійснюється правове регулювання акредитиву, складають комплексний інститут банківського законодавства. Оскільки документарний акредитив є формою розрахунків, що поширена в міжнародній торгівлі, банківською практикою було вироблено багато видів акредитиву залежно від різноманітних критеріїв. Наукою визначено, що, акредитиви поділяються на безвідзивні та відзивні; підтверджені і непідтверджені; акредитиви, які виконуються шляхом платежу за пред'явленням, платежу з розстрочкою, акцепту та негоціації, переказний, а також револьверні, компенсаційні та інші.

Документарний акредитив — це зобов'язання банку, згідно з якою банк зобов'язується на прохання клієнта здійснити оплату документів третій особі (бенефіціару), на користь якої відкрито акредитив. Специфіка здійснення розрахунків за допомогою акредитива забезпечує захист від можливих ризиків, що існують, як для продавця, так і покупця.

3.3 Розрахункові чеки як форма безготівкових розрахунків

Положення статті 1102 Цивільного кодексу України вперше на законодавчому рівні закріплюють легальне поняття розрахункового чека. Відповідно до даної статті розрахунковий чек – це документ, що вважається нічим не обумовленим письмовим розпорядженням власника рахунку конкретного банку переказати зазначену у чеку грошову суму отримувачеві [46]. За розрахунковим чеком платником може бути тільки банк, в якому чекодавець тримає кошти на рахунку, якими він може розпоряджатися. Цей підхід вітчизняного законодавця до визначення правової природи розрахункового чека на рівні його узаконеного поняття загалом не заперечує усталеним положенням радянської та зарубіжної цивілістичної теорії.

Формалізм розрахункового чека, як і інших цінних паперів, знаходить вияв у вимогах щодо його письмової форми й реквізитів, а також у дотриманні деяких формальностей для набуття й здійснення посвідчених ним майнових прав. Усний правочин про передачу прав за розрахунковим чеком, навіть вчинений привселюдно, не може мати наслідком виникнення розрахунково-чекових правовідносин. А.А. Фельдман указує, що чек – це документ установленого змісту, що містить письмове доручення чекодавця платникові здійснити платіж чекодержателю зазначеної в ньому суми [76, с. 37].

В англійській та американській правових системах чек досліджується не тільки як обіговий документ, також це доручення банку-емітенту з боку чекодержателя для виплати визначеної в чеку грошової суми, зазначаючи його таким чином, з одного боку, цінним папером, а з іншого – формою договору доручення [103, с. 12].

Відносно юридичної природи чека існують кілька теорій, висунутих вченими різних держав та правових систем. Так англійські вчені як представники англо-саксонської правової системи вважають чек різновидом переказного векселя. Іншої точки зору дотримують представники романо-

германської правової системи. Зокрема, французькі вчені вважають, що видача чека і подальша його передача являє собою передання права на його покриття, яке знаходиться у платника; за німецькою теорією – чек надає, по-перше, повноваження платника провести платіж чекодержателю за рахунок чекодавця, по-друге, уповноваження чекодавцем чекодержателя одержати платіж за рахунок чекодавця, тобто чек містить у собі подвійні повноваження – банку сплатити, чекодержателю – одержати [104, с. 450]. Оскільки Україна є державою, яка належить до романо-германської (континентальної) системи права, отже висновки німецьких та французьких вчених можна застосовувати і в Україні [105, с. 131].

Чек особлива форма розрахунків, яка відрізняється зовнішньою простотою і підвищеною мобільністю. Порядок використання розрахункових чеків регулюється не тільки положенням Цивільного кодексу України, а також ст. 22 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», розділом 7 Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні у національній валюті, що затверджено постановою правління Національного банку України від 21.01.2004 року. Механізм правильного здійснення операцій з чеками в іноземній валюті регулюється постановою правління НБУ від 29.12.2000 року [35; 36; 46; 106].

Розрахунковий чек – розрахунковий документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку-емітенту, у якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів [36]. Закон України «Про платіжні системи і переказ коштів в Україні» акцентує увагу на тому, що розрахунковий чек – це саме паперовий розрахунковий документ, що містить нічим не обумовлене розпорядження платника банку, що його обслуговує, провести переказ сум коштів на користь визначеного в ньому отримувача [35]. Мета використання розрахункових чеків – це скорочення розрахунків готівкою за отримані товари (виконані роботи, надані послуги) [36]. До суб'єктів використання розрахункових чеків в Україні належать юридичні та фізичні особи. Право на

здійснення розрахунків за допомогою розрахункового чека виникає за умови бронювання коштів на окремому аналітичному рахунку «Розрахунки чеками» у банку-емітенті. Отже, фізична або юридична особа звертається до банку з метою акумулювання коштів на відповідному аналітичному рахунку, клієнт банку надає платіжне доручення для перерахування відповідних сум коштів з поточного рахунку або кошти та платіжне доручення у разі готівкового розрахунку. Зазначена норма інструкції носить імперативним характер, оскільки банк не має права використовувати кошти на іншу мету, ніж розрахунки чеками, а також використовувати інші джерела для здійснення переказу коштів, ніж кошти акумульовані на аналітичному рахунку «Розрахунки чеками» [105, с. 132].

Після зарахування коштів на аналітичний рахунок «Розрахунки чеками» банк зобов'язаний видати чекову книжку юридичній особі або розрахунковий чек фізичній особі на суму коштів закумульованих на відповідному рахунку [36]. Для здійснення одноразових операцій, банк видає розрахункові чеки, що використовуються фізичними особами для здійснення розрахункових операцій. При цьому, облік розрахункових чеків ведеться окремо від чекових книжок. Отже, в Україні існує два види розрахункових чеків: розрахункові чеки зброшуровані в чекову книжку та розрахунковий чек для одноразового розрахунку, який має виключно цільове призначення. Залежно від суб'єктів, які мають право застосовувати розрахункові чеки при безготівкових розрахунках можна виділити: юридичні особи, які використовують чеки із чекових книжок та фізичні особи, які мають право використовувати розрахункові чеки [105, с. 132].

Щоб отримати чекову книжку підприємство повинно надати до банку-емітента заяву, на основі якої виписується чекова книжка. Операційний працівник банку повинен перевірити наявність усіх чеків у чековій книжці (кожний чек має свій номер), заповнити внутрішній бік обкладинки книжки, вписати у кожний чек його основні реквізити. Банк веде облік номерів чеків у спеціальній реєстраційній картці, де вказується номер рахунку, з якого

сплачуватимуться чеки, дата видачі книжки, номери чеків, строк дії книжки, для яких розрахунків видається книжка [103].

Оскільки розрахункові чеки, які використовуються в Україні є документами суворої звітності, строк їх використання обмежений. Так, для чекової книжки – строк дії один рік, а для розрахункового чека, який видається фізичній особі для одноразового розрахунку, – три місяці з дати їх видачі. При цьому строк дії невикористаної чекової книжки може бути продовжений за умови погодження банку-емітенту. Згода банку-емітента засвідчується відповідною відміткою на обкладинці чекової книжки (у правому верхньому куті) та підписом головного бухгалтера і відбитком штампа банку. Отже, залежно від строку дії розрахункові чеки поділяються на розрахункові чеки, строк використання яких не перевищує 3 місяців та чекові книжки, строк дії яких один рік. При цьому відповідно до пункту 7.7 розділу 7 Інструкції чек із чекової книжки має менший час для використання: 10 календарних днів, не враховуючи дня виписки [36]. Чеки, виписані після строку їх дії, вважаються недійсними і до оплати не приймаються. Особа, визнана одержувачем коштів за розрахунковим чеком, який був виданий фізичній особі для здійснення одноразової операції, не має права звертатися до банку після закінчення строку дій такого розрахункового чека. Оскільки кошти закумульовані на аналітичному рахунку «Розрахунки чеками» є власністю особи, яка їх перерахувала на відповідний рахунок, то відповідні суші коштів, що є невикористаними можуть бути повернені їх власнику шляхом перерахування на поточний рахунок. Підприємствам не дозволяється здійснювати обмін чека на готівку та отримувати готівкою здачу із суми чека. Фізичні особи можуть обмінювати чек на готівку або отримувати здачу із суми чека готівкою (але не більше ніж 20 відсотків від суми цього чека) [36].

Обов'язковою умовою законності використання відповідного розрахункового документа є дотримання його форми, тобто чек обов'язково має містити всі реквізити, визначені Інструкцією [36]. Відповідно до

банківської практики для реалізації безготівкових розрахунків чеками, мають бути обов'язкові реквізити: назва банку; отримувач коштів; дата і місце виписки чека; підпис чекодавця. При цьому, як зазначає Воронова Л.К., є прийняті світовою практикою правила щодо заповнення тексту чека. Так, місяць видачі і сума чека повинні позначатися прописом [104, с. 445]. В Україні здійснюється фіксована уніфікована форма розрахункового чеку. Бланки чеків брошуруються в спеціальні чекові книжки. Фізичні особи, що використовують розрахункові чеки для разової операції, мають отримувати чеки окремими бланками. Цей облік ведеться окремо від чекових книжок. Отже, дотримання форми є обов'язковою умовою дійсності даного розрахункового документа.

Воля чекодавця є односторонньою, але вона породжує виникнення правовідносин між трьома суб'єктами [104, с. 447]. Учасниками чекових правовідносин виступають три особи: чекодавець (боржник за зобов'язанням), платник (банк) і чекодержатель (кредитор у зобов'язанні або призначена ним особа). Чекодержатель – будь-яка фізична або юридична особа. Платником за чеком може бути тільки банк, в якому чекодавець має рахунок та чекову книжку. Тобто, при розрахунках чеками з'являються розрахункові відносини між трьома суб'єктами, а саме: чекодавець – юридична або фізична особа, тобто це власник рахунка, який здійснює платіж за допомогою чека та підписує його; чекодержатель – фізична або юридична особа, яка отримує кошти за чеком; банк-емітент – банк, який видає чекову книжку юридичній особі, або розрахунковий чек фізичній особі і веде їхні рахунки [46]. Водночас банківські правила забороняють провадити розрахунки між фізичними особами за допомогою чеків [104, с. 445]. Отже, дотримання суб'єктного складу правовідносин також є обов'язковою умовою дійсності даного розрахункового документа [105, с. 133].

Головний бухгалтер, до посадових обов'язків якого належить проведення розрахунків із застосуванням чекової форми розрахунків, зобов'язаний періодично перевіряти: правильність виведення залишків ліміту

на корінцях чеків; правильність використання чеків особою, яку уповноважено їх підписувати; звіряти суми на корінцях чеків із записами у виписках з рахунка в банку. Зберігати чекові книжки потрібно у сейфі, безпечному місці від крадіжок та пожежі [36].

Ряд науковців визначає, що розрахунковий чек має ознаку абстрактності, що позначається в особі, яка підписує чек, адже не вказуються підстави за якими особа приймає на себе певне зобов'язання по чеку. Ця ознака абстрактності, або властивість каузальності – це юридичне значення для підстави виникнення зобов'язання [107, с. 39]. Ми не погоджуємося з даною тезою, оскільки відповідно до пункту 7.8 Інструкції чітко зазначено, що банк має право оплатити розрахунковий чек виключно за наявності документів, які підтверджують отримання товарів (виконання робіт, надання послуг) особою, яка пред'явила чек до оплати, а отже, є чітко визначені підстави, за якими особа приймає на себе певне зобов'язання по чеку. Тому абстрактність як ознака не має ніякого відношення до розрахункового чека.

Публічна достовірність як ознака фінансово-правового об'єкту розрахункового чека полягає в максимальному обмеженні кола підстав, що надають боржникові право відмовитися від виконання покладених на нього зобов'язань [108, с. 123]. Публічна достовірність цінного папера означає, що «добросовісний власник папера може довіритися тим формальним ознакам, які легітимують його як суб'єкта вираженого в папері права» [72, с. 207]. Отже, публічна достовірність полягає в тому, що банк-платник зобов'язаний здійснити виконання за розрахунковим чеком, впевнившись винятково в наявності його необхідних реквізитів, звільняючи чекодержателя від обґрунтування підстав видачі чека. Розрахунковому чеку властива публічна достовірність як конститутивна ознака цінних паперів. Публічна достовірність розрахункового чека означає, що чекодержатель не повинен доводити свою добросовісність на підставі інших документів. Легітимація правовласника за розрахунковим чеком здійснюється виключно на підставі

його форми та реквізитів, навіть документи, на підставі яких він був виписаний, у розрахунок не беруться [109, с. 96].

Розрізняють три види розрахункового чеку, залежно від того, від кого він виписаний: іменні – виписані тільки на одну особу; ордерні – виписані на певну особу із обов'язковим застереженням про наказ оплатити чек; на пред'явника – в чеку не зазначене найменування одержувача; грошові кошти видаються пред'явнику [103, с. 41-42]. У світовій практиці використовують також іншу класифікацію, залежно від інкасації чеки поділяються на: касові чеки, за яким кошти видаються або власнику рахунку, або третій особі; розрахунковий чек – банк не сплачує по розрахункових чеках готівку; кросовані чеки – чек який має або загальне кросування (двома паралельними лініями на лицьовому боці чека, при цьому між лініями може бути зазначено слово «банк» або нічого не зазначено) або спеціальним (якщо між лініями вписано найменування платника). За чеком, який має загальне кросування, можна сплатити кошти платником тільки банку або своєму клієнту. Щодо спеціального чеку, то його держатель має право його пред'явити до оплати виключно до банку, який визначений між лініями. При цьому, банк може приймати кросований чек тільки від свого клієнта або від іншого банку [104, с. 449-450].

Потрібно зазначити, що приймаючи чек до оплати за товари або виконані роботи чи надані послуги, чекодержатель повинен перевірити: відповідність його встановленому зразку; правильність заповнення; відсутність виправлень; відповідність суми корінця чека сумі, зазначеній на самому чеку; строк дії; достатність залишку ліміту за чековою книжкою для оплати чека; наявність на ньому чіткого відбитка штампа або печатки банку та даних чекодавця (прізвища, ім'я, по батькові фізичної особи, даних документа, що засвідчує цю особу). Після того, як була здійснена перевірка, чекодержатель установлює особу пред'явника чека за документом, що її посвідчує. Після зазначеної перевірки чекодержатель відриває або відрізає чек від корінця, ставить на його зворотному боці та корінці календарний

штемпель і підписує цей чек, а також робить відмітку у відомості про прийняття до оплати розрахункового чека [36].

Якщо на корінці чека, який був сплачений раніше, є напис «Зіпсований», а зіпсованого чека немає, то оплата за товари або виконані роботи чи надані послуги не проводиться і чекодавцю рекомендується звернутися до банку-емітента для підтвердження залишку на рахунку за чековою книжкою. У випадку, коли фізична особа здійснює розрахунки за одноразовим чеком, працівник підприємства торгівлі або сфери послуг становить на зворотному боці цього чека власний штамп і календарний штемпель, а також його підписує і робить відповідну відмітку у відомості про прийняті до оплати розрахункового чека. Якщо чек буде оформлений з порушенням вимог Глави 7 Інструкції, то такий чек до оплати не приймається [36].

Чекодержатель здає в банк чеки разом з трьома примірниками реєстру розрахункових чеків – в тому випадку, якщо розрахунки чекодавця і чекодержателя відкриті в одному банку, і в чотирьох примірниках – якщо рахунки чекодавця і чекодержателя відкриті в різних банках. Щодо оформлення реєстрів розрахункових чеків, то вони викладені в додатку 8 Інструкції. Банк чекодержателя зобов'язаний перевірити заповнення реквізитів реєстру чеків згідно з вимогами додатка 8 Інструкції та своєчасність пред'явлення їх до оплати. Якщо сума чеків була оформлена з порушенням вимог Інструкції, то вони викреслюються з реєстру чеків із виправленням його загального підсумку, такі чеки повертаються чекодержателю під підпис на першому примірнику цього реєстру. У випадку, коли чекодавець і чекодержатель обслуговуються в одному банку, то після перевірки правильності заповнення реквізитів чеків і реєстру чеків банк на підставі першого примірника реєстру чеків списує кошти з відповідного рахунку чекодавця та зараховує їх на рахунок чекодержателя. У разі здійснення клієнтами різних банків розрахунків чеками банк чекодержателя приймає чеки з реєстром чеків і разом з другим та третім примірниками цього реєстру інкасує їх до банку-емітента. У цьому разі кошти на рахунок

чекодержателя зараховуються банком, що його обслуговує, лише після отримання їх від банка-емітента [36].

У разі наявності у платника податків податкового боргу, повернення помилково та/або надміру сплаченої суми грошового зобов'язання на поточний рахунок такого платника податків в установі банку або шляхом повернення готівковими коштами за чеком, у разі відсутності у платника податків рахунку в банку, проводиться лише після повного погашення такого податкового боргу платником податків [56, ст. 43.2]. Платник податків подає заяву про повернення помилково та/або надміру сплачених грошових зобов'язань та пені у довільній формі, в якій зазначає напрям перерахування коштів: на поточний рахунок платника податків в установі банку; на погашення грошового зобов'язання та/або податкового боргу з інших платежів, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи, незалежно від виду бюджету; повернення у готівковій формі коштів за чеком у разі відсутності у платника податків рахунку в банку [56, ст. 43.4].

Підсумовуючи вище зазначене, можемо зробити наступні висновки. Правова природа розрахункового чека розкривається наукою цивільного права, водночас він є інститутом фінансового права, оскільки розрахункові чеки опосередковують рух коштів. Імперативність у сфері використання розрахункових чеків полягає в тому, що сфера застосування чеків чітко визначена законодавством – для опосередкування безготівкових розрахунків; строк дії чеку не може бути продовжений за згодою сторін, не дозволяється внесення до чека виправлень та використання замість підпису факсиміле. Розрахунковий чек підписується посадовою особою чекодавця, яка має право на підпис у розрахунковому документі, та скріплюється відбитком печатки чекодавця (за винятком розрахункових чеків, які видаються фізичними особами). До суб'єктів використання розрахункових чеків в Україні належать юридичні та фізичні особи. Водночас провадити розрахунки між фізичними особами за допомогою чеків заборонено. Право на здійснення розрахунків за допомогою розрахункового чека виникає за умови бронювання коштів на

окремому аналітичному рахунку «Розрахунки чеками» у банку-емітенті. Отже, фізична або юридична особа звертається до банку з метою акумулювання коштів на відповідному аналітичному рахунку, клієнт банку надає платіжне доручення для перерахування відповідних сум коштів з поточного рахунку або кошти та платіжне доручення у разі готівкового розрахунку. Зазначена норма інструкції носить імперативним характер, оскільки банк не має права використовувати на іншу мету, ніж розрахунки чеками, а також інші джерела для здійснення переказу коштів, ніж кошти акумульовані на аналітичному рахунку «Розрахунки чеками».

Для здійснення одноразових операцій, банк видає розрахункові чеки, що використовуються фізичними особами для здійснення розрахункових операцій. При цьому, облік розрахункових чеків ведеться окремо від чекових книжок. Отже, в Україні існує два види розрахункових чеків: розрахункові чеки зброшуровані в чекову книжку та розрахунковий чек для одноразового розрахунку, який має виключно цільове призначення. Залежно від суб'єктів, які мають право застосовувати розрахункові чеки при безготівкових розрахунках можна виділити: юридичні особи, які використовують чеки із чекових книжок та фізичні особи, які мають право використовувати розрахункові чеки. Оскільки розрахункові чеки, які використовуються в Україні є документами суворої звітності, строк їх використання обмеженим. Отже, залежно від строку дії розрахункові чеки поділяються на розрахункові чеки, строк використання яких не перевищує 3 місяців та чекові книжки, строк дії яких один рік. Чеки, виписані після строку їх дії, вважаються недійсними і до оплати не приймаються. Отже, дотримання форми та суб'єктного складу правовідносин є обов'язковою умовою дійсності даного розрахункового документа.

Розрахункові чеки, які використовуються в Україні для проведення безготівкових розрахунків можна класифікувати: залежно від суб'єктів, які мають право застосовувати розрахункові чеки при безготівкових розрахунках; залежно від строку дії розрахункові чеки поділяються на

розрахункові чеки, строк використання яких не перевищує 3 місяців та чекові книжки, строк дії яких один рік.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У проведеному нами випускному кваліфікаційному дослідженні на тему «Правове регулювання готівкових та безготівкових розрахунків в Україні» сформульовано наступні загальні висновки до роботи:

1. Правове регулювання безготівкових розрахунків було предметом дослідження представників науки цивільного права. Проте, у зазначених відносинах є і фінансовий аспект, це публічність, рух коштів і обов'язковість. Якщо особа не має в банку власного рахунку і не бажає його відкривати, вона може сплатити готівкою через касу фінансової установи і це досить зручно в даний час. Отримати кошти особа також має можливість через фінансову установу. Проте це стосується виключно фізичних осіб. Банк в свою чергу перерахує дані кошти на рахунок отримувача.

Суть безготівкових розрахунків полягає в тому, що платник перераховує певну суму коштів зі свого рахунку та/або вносить в касу фінансової установи для перерахування на рахунок отримувача; платником є особа, з рахунку якої ініціюється переказ коштів або яка ініціює переказ шляхом подання до банку або іншої установи - члена платіжної системи документа на переказ готівки разом з відповідною сумою коштів. Умовою, що зумовлює здійснення перерахування з відкритого платником рахунку є наявність на ньому відповідних коштів, які існують у вигляді спеціальних облікових записів; отримувачем коштів, в свою чергу, є особа, на рахунок якої зараховується сума переказу або яка отримує суму переказу в готівковій формі у фінансовій установі.

2. Представниками юридичної науки були проведені класифікації, які не враховують того, що значна кількість розрахунків в Україні пов'язана зі сплатою обов'язкових платежів до публічних фондів коштів держави та органів місцевого самоврядування: а) сплата податків та зборів, які входять до податкової системи України до державного та місцевого бюджетів; б) сплата інших обов'язкових платежів до бюджетів України (зокрема, зборів до Пенсійного фонду України чи державного мита); в) сплата коштів до фондів

загальнообов'язкового державного соціального страхування; г) сплата коштів до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

При визначенні строків розрахунків зокрема щодо переказу коштів проявляється метод державно-владних приписів. Зазначений метод правового регулювання є характерним для галузей публічного права, зокрема фінансового. Строки отримання сум коштів є обмеженими, оскільки міжбанківський переказ виконується в строк до трьох операційних днів. Внутрішньобанківський переказ виконується в строк, встановлений внутрішніми нормативними актами банку, але не може перевищувати двох операційних днів. Саме в цьому проявляється метод державно-владних приписів. Якщо особа не має відповідного рахунку в фінансовій установі, вона може протягом 30 робочих днів отримати кошти в касі фінансової установи.

3. Також досліджуючи публічно-правову природу безготівкових розрахунків для проведення класифікації безготівкових розрахунків можна обрати таку ознаку, як наявність обов'язку, що зумовлює потребу здійснення розрахунку: 1) безготівкові розрахунки, які виникають при виконанні конституційного обов'язку, зокрема сплата податків і зборів; 2) безготівкові розрахунки проведення яких передбачено Бюджетним кодексом; 3) безготівкові розрахунки, які здійснюються в наслідок виконання умов договору: а) публічно-правового; б) приватно-правового характеру.

Безготівкові розрахунки можна класифікувати за ознакою участі в них публічних суб'єктів: а) держава або органи місцевого самоврядування у зовнішніх відносинах (зокрема, державні, місцеві запозичення; державні, місцеві гарантії); б) держава або органи місцевого самоврядування у внутрішніх відносинах. Залежно від видів безготівкових розрахунків, які можуть бути використані в розрахунках: 1) у зовнішніх відносинах: а) акредитив - найбільш поширений у зовнішній торгівлі; б) чек; в) вексель. 2) на внутрішньому ринку також враховується те, що суб'єктами у правовідносинах по переказу коштів є не тільки банки, отже класифікувати

безготівкові розрахунки можна за ознакою можливості використання документів: а) документи, які зумовлюють переказ коштів виникають у банківській системі; б) документи, які зумовлюють переказ коштів виникають через членів у платіжній системі, зокрема фінансової установи.

4. На законодавчому рівні визначені такі основні форми розрахунків – безготівкові, готівкові та акцептовані, неакцептовані. Безготівкові розрахунки, в свою чергу, поділяються на види: розрахунки із застосуванням платіжних доручень, акредитивів, розрахункових чеків (чеків), розрахунки за інкасо, а також інші розрахунки, передбачені законом, банківськими правилами та звичаями ділового обороту. Тобто, під безготівковими розрахунками в будь-якому випадку розуміється певний процес, а не документ.

5. Кожна фізична та юридична особа здійснюючи різноманітні операції із надання різних послуг, виплати заробітної плати працівникам, видачі готівки на відрядження або під звіт застосовує готівкові розрахунки. Проведення готівкових розрахунків мають певні обмеження. Суб'єкти господарювання мають право здійснювати розрахунки готівкою протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами: 1) між собою - у розмірі до 10000 (десяти тисяч) гривень уключно; 2) з фізичними особами - у розмірі до 50000 (п'ятдесяти тисяч) гривень уключно. В цьому проявляється метод державно-владних приписів. Платежі понад установлені граничні суми проводяться через банки або небанківські фінансові установи, які в установленому законодавством порядку отримали ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунку. Вищезазначене обмеження стосується також розрахунків під час оплати за товари, придбані на виробничі (господарські) потреби за рахунок готівки, одержаної за допомогою електронного платіжного засобу. Кількість суб'єктів господарювання та фізичних осіб, з якими здійснюються готівкові розрахунки, протягом дня не обмежується.

6. Правова природа розрахункового чека розкривається наукою цивільного права, водночас він є інститутом фінансового права, оскільки розрахункові чеки опосередковують рух коштів. Імперативність у сфері використання розрахункових чеків полягає в тому, що сфера застосування чеків чітко визначена законодавством – для опосередкування безготівкових розрахунків; строк дії чеку не може бути продовжений за згодою сторін, не дозволяється внесення до чека виправлень та використання замість підпису факсиміле. До суб'єктів використання розрахункових чеків в Україні належать юридичні та фізичні особи. Водночас провадити розрахунки між фізичними особами за допомогою чеків заборонено. Право на здійснення розрахунків за допомогою розрахункового чека виникає за умови бронювання коштів на окремому аналітичному рахунку «Розрахунки чеками» у банку-емітенті. Зазначена норма інструкції носить імперативним характер, оскільки банк не має права використовувати на іншу мету, ніж розрахунки чеками, а також інші джерела для здійснення переказу коштів, ніж кошти акумульовані на аналітичному рахунку «Розрахунки чеками».

7. На рівні чинного законодавства встановлені певні орієнтири щодо розмежування безготівкових розрахунків із використанням електронних платіжних засобів та інших відносин, що є зовнішньо подібними, проте, не тотожними з ними. Зокрема, платники єдиного податку не мають права використовувати для розрахунків електронні гроші. Також, засоби, які посвідчують факт авансової оплати, не можуть вважатись платіжними, а відносини, пов'язані з їх застосуванням, взагалі не входять до предмета регулювання інституту безготівкових розрахунків.

Неоднозначна ситуація, має місце при визначенні правового статусу розрахунків, які здійснюються за допомогою ПТКС (програмно-технічних комплексів самообслуговування), до яких, зокрема, належать популярні платіжні термінали iBOX. Системний аналіз норм чинного законодавства не дозволяє однозначно віднести дані розрахунки до безготівкових.

8. На підставі проведеного дослідження пропонуємо внести зміни до законодавства, а саме:

- розрахунки із використанням ПТКС (програмно-технічних комплексів самообслуговування) потрібно у законодавчому визначенні об'єднати в одне внормоване поняття, оскільки розрахунки із використанням ПТКС визнаються безготівковими виключно в тому випадку, якщо відповідний програмно-технічний комплекс перебуває на балансі банку;
- оскільки в законодавстві України відсутнє визначення поняття форм і видів безготівкових розрахунків, доцільно внести зміни до Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України та Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» і визначити такі основні форми розрахунків як безготівкові, готівкові та акцептовані, неакцептовані. Безготівкові розрахунки, в свою чергу, поділяються на види: розрахунки із застосуванням платіжних доручень, акредитивів, розрахункових чеків (чеків), розрахунки за інкасо тощо. Тобто, під безготівковими розрахунками в будь-якому випадку потрібно розуміти певний процес, а не документ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев С.С. Акцептная форма расчетов между социалистическими организациями по советскому гражданскому праву. Автореф. дис. канд. юрид. наук. Свердловск, 1952, 16 с.
2. Бюджетний кодекс України. Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
3. Міністерство фінансів України. Акредитив для фізичних осіб: тонкощі використання. 20 серпня 2011. Офіційний сайт Міністерства фінансів України URL: <https://minfin.com.ua/2011/06/20/402152/>
4. Колеснікова Г. В., Ляшенко В. І., Охременко С. В. Акредитивні форми розрахунків як гарантія здійснення платежу. Економічний вісник Донбасу № 3 (29). 2012. С. 133-148. URL: <http://rbkd.dn.ua/wp-content/uploads/2013/10/akreditivn%D1%96-formi-rozrahunk%D1%96v.pdf>
5. Колесникова В. И., Кроливецкая Л. П. Банковское дело: Учебное пособие. М.: Финансы и статистика, 1996. 480 с.
6. Алісов Є.О., Воронова Л.К., Кадькаленко С.Т. Фінансове право: Підручник. Х.: Фірма «Консум», 1998. 496 с.
7. Про затвердження Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України: Постанова правління Національного банку України від 29.12.2000 року № 520 // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0152-01>
8. Розрахунки із застосуванням чеків. URL: http://pidruchniki.com/1211120149916/pravo/rozrahunki_zastosuvannyam_chekiv
9. Фельдман А. А. Депозитный и сберегательные сертификаты. Чековое обращение: Учеб. и справ. пособие М.: Инфра-М, 1995. 168 с.
10. Диба О. Еволюція векселя та особливості вексельного обігу в Україні. Ринок цінних паперів України. 2013. № 1-2. С. 55-61.
11. Конвенція, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі: URL:

http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_009?nreg=995_009&find=1&text=%E2%E5%EA%F1%E5%EB%FC&x=0&y=0#w11

12. Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі: Закон України від 06.07.1999 № 995_009// База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_009

13. Про затвердження Порядку ведення реєстру виданих векселів. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 18.10.2017 № 774 // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1395-17>

14. Шавров А.В. Финансовое право Российской Федерации. Учебно-методический комплекс. 7-е изд., доп. и перераб. М.: Изд. центр ЕАОИ, 2008. 318 с.

15. Шпильківська О.В. Українська термінологія фінансового права: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2010. 22 с.

16. Алісов Є.О. Проблеми правового регулювання грошового обігу в Україні: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.07. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2006. 445 с.

17. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М.: Соцэкгиз, 1962. 684 с.

18. Тургенев Н.И. Опыт теории налогов. Підручник. Петербург. 1818. 368 с.

19. Фінансове право: навч. посіб. за ред. М. П. Кучерявенка. Х.: Право, 2010. 288 с

20. Сарана С.В. Фінансове право України: Навч. посібник. Полтава: Полтавський інститут економіки і права. Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», 2008. 567 с.

21. Алісов, Є.О. Гроші і грошовий обіг: теоретичні засади та стан правового регулювання в Україні. Х.: Інформаційно-правовий центр «Ксилон», 2004. 328 с.

22. Алісов, Є. О. Теоретичні проблеми правового регулювання грошового обігу в Україні. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х.: Фоліо, 2004. 288 с.
23. Фінансове право України: Навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл. Воронова Л. К., Кучерявенко М. П., Пришва Н. Ю. та ін.], 2-ге вид., стереот. К.: Правова єдність, 2010. 395 с.
24. Барковский Н.Д. Проблемы кредита и денежного оборота в условиях развитого социализма : монографія. М.: Финансы, 1976. С. 78-81.
25. Кадькаленко С.Т. Предметна обумовленість системи фінансового права. Фінансове право. 2010. № 3(13). С. 4-7.
26. Митний кодекс України від 04.10.2018 № 4495-VI // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
27. Про нотаріат. Закон від 28.08.2018 № 3425-XII // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
28. Воронова Л.К. Фінансове право України. Підручник. К.: Прецедент; Моя книга. 2006. 448 с.
29. Губерська Н.Л. Фінансове право: метод. рек., нормат.-правові акти, бібліогр.: загальна частина: навч.-метод. посіб. К.: Знання України. 2007. 328 с.
30. Дамірчиєв М.І. Правова природа фінансової діяльності. Монографія. Х, Право. 2014. 256 с.
31. Фінансове право України. Навч. посіб. Боднарук Ю.В. та ін. Одеса: Фенікс. 2012. 189 с.
32. Мироненко Д.А. Розрахункові чеки як форма безготівкових розрахунків. Збірник наукових статей студентів Правове забезпечення підприємницької діяльності (частина 2). Київ. 2018. С. 130-136
33. Укрпошта. Головна пошта країни. URL: <https://ukrposhta.ua/perekazati/mizhnarodni-poshtovi-perekazi/>

34. Порядок випуску, обігу та погашення податкових векселів, які видаються до отримання або ввезення на митну територію України нафтопродуктів та/або речовин, що використовуються як компоненти моторних палив, для використання як сировини для виробництва в хімічній промисловості. Постанова Кабінету Міністрів України № 21 від 17 січня 2018 року // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/21-2018-%D0%BF/para10>

35. Порядок випуску, обігу та погашення податкових векселів, авальованих банком (податкових розписок), що видаються до отримання з акцизного складу спирту етилового неденатурованого, спирту етилового денатурованого (технічного) та біоетанолу, які використовуються суб'єктами господарювання для виробництва окремих видів продукції. Постанова Кабінету Міністрів України № 1257 від 27 грудня 2010 року // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1257-2010-%D0%BF>

36. Положення про вимоги до стандартної (типової) форми виготовлення вексельних бланків. Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 1681 від 03.09.2013 року // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1639-13>

37. Про затвердження Положення про розрахункові палати для пред'явлення векселів до платежу. Постанова Правління Національного банку України № 403 від 25.09.2001 року // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0934-01>

38. Щодо випуску Одеською облдержадміністрацією в обіг векселів. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1223-р від 10 листопада 1999 року // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1223-99-%D1%80>

39. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні. Постанова правління Національного банку

- України №148 від 29.12.2017 // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17>
40. Музика-Стефанчук О.А. Проблеми вини у фінансових правовідносинах: монографія. Кам'янець-Подільський: Рута. 2015. 244 с.
41. Пивовар Ю.І. Фінансове право України. Підручник. К. 2010. 160 с.
42. Музика-Стефанчук О.А. Правові проблеми місцевих фінансів України: теоретико-прикладне дослідження: монографія. Кам'янець-Подільський: Рута. 2016. 384 с.
43. Фінансове право. Навч. посіб. Мацелик М.О., Мацелик Т.О., Трипольський В.А. К.: Знання. 2011. 815 с.
44. Лукашев О.А. Система фінансового права: теоретичні проблеми розвитку і трансформації: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.07. Х., 2011. 32 с.
45. Федосік І. М. Вексель – крок виходу з кризи. Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. № 1(10). С. 193-196.
46. Вишневський А.А. Вексельне право. Підручник. М. Юристь. 1996. 272 с.
47. Бублик Є.О. Обмеження готівкових розрахунків в Україні: проблеми та перспективи. 2013. С. 32-42
48. Макух О.В. Фінансові правовідносини: теорія, сучасний стан і тенденції розвитку. Монографія. Харків: Право. 2016. 304 с.
49. Музика-Стефанчук О.А. Принципи податкового права України: проблеми визначення та реалізації. Кам'янець-Подільський: Рута. 2015. 212 с.
50. Воронова Л.К. Фінансове право України. навч. посіб. К. : Правова єдність, 2009. 395 с.
51. Столярук Д.Б. Правове регулювання готівкового обігу в Україні // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи. К.: 2008. С.29-30.
52. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

53. Про Національний банк України. Закон від 07.11.2018 № 679-XIV // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
54. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон від 05.04.2001 № 2346-III // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>
55. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті. Постанова Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22 // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>
56. Чкан І. О. Безготівкові розрахунки – сучасний спосіб оплати // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол. : І.Д. Пасічник, О.І. Дем'янчук. Острог. Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. Випуск 27. С. 121–124.
57. Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні Постанова Правління Національного банку України від 25.09.2018 № v0103500-18 // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0103500-18>
58. Господарський кодекс України. Закон від 16.01.2003 № 436-IV // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
59. Цивільний кодекс України. Закон від 16.01.2003 р., № 435-IV // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
60. Костюнік О.В., Побережна В.В., Основні проблеми організації безготівкових грошових коштів в Україні. АГРОСВІТ, 2016 № 9. С. 51-55.
61. Орлюк О. П. Порядок організації безготівкових розрахунків в Україні. Навч. посіб. Фінансове право. Юрінком Інтер. К. 2003. 240 с. : URL: [http://ebk.net.ua/Book/FPраво/21 26/11254.htm](http://ebk.net.ua/Book/FPраво/21%206/11254.htm)

62. Безклубий І. А. Цінні папери: поняття, зміст, юридичні характеристики // Право України. 2001. № 9. С. 56-58.
63. Безакцептні платежі - URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%82%D0%BD%D1%96_%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B6%D1%96
64. Акцептні розрахунки - URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BA%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%82%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%D0%BD%D0%BA%D0%B8
65. Кузьмін В.Ф. Кредитные и расчетные правоотношения в промышленности. М. : Юрид.лит., 1975. 21 с.
66. Белов В. А. Практика вексельного права / В. А. Белов. М.: ЮрИнфоР, 1998. 180 с.
67. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг. Закон від 12.07.2001 № 2664-III // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>
68. Невмержицька О. С. Правові засади здійснення розрахунків із застосуванням платіжних систем. Адміністративне право і процес. Фінансове право. Інформаційне право. 2013. С. 150-152
69. Олеськів Ю. М. Особливості функціонування системи безготівкових розрахунків в Україні. Львів.: Видавництво Львівської політехніки, 2016. С. 110-111.
70. Коваленко Д. І. Гроші та кредит: теорія і практика: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 344 с.
71. Свядосц Ю. И. Ценные бумаги и оборотные документы. Гражданское и торговое право капиталистических государств. под ред. Е. А. Васильева. М. 1993. С. 203-208.

72. Гетманцев Д. О., Шукліна Н. Г. Банківське право України. Навч. посіб. К.: «Центр учбової літератури». 2007. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Hetmantsev_Danylo/Bankivske_pravo_Ukrainy.pdf
73. Яхнина Н.А. Правоотношения между социалистическими организациями при акцептной форме расчетов. Автореф. М., 1952, 407 с.
74. Костенко Ю.О. Фінансове право України. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2009. 240 с.
75. Стащук О.В., Шемедюк Л.В. Організація грошових розрахунків суб'єктів господарювання. Випуск 23. 2013. С. 243-246
76. Павлодский Е. А. Договоры организаций и граждан с банками. М.: Статут. 2000. 180 с.
77. Полонский Э.Г., Плинер В.А. О правовом регулировании расчетных и кредитных отношений. Сов. государство и право. 1962. № 6. С. 82-105
78. Про обіг векселів в Україні. Закон України від 05.04.2001 р. № 2374-III // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>
79. Кулик Д. О. Поняття та ознаки розрахункового чека: теоретико-правовий аспект. Форум права 2011. №3. С. 435-442. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
80. Про цінні папери і фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV// База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>
81. Андросова О. Ф. Вексель, як безготівкова форма розрахунку. Сталий розвиток економіки. 2013. № 2. С. 347-351.
82. Ємельянов А. С. Вексельні правовідносини як самостійний інститут господарського права. Наше право. 2013. № 3. С. 167-171.
83. Податковий кодекс України: Закон України від 04.10.2018 № 2530-VIII // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

84. Богданович А. С. Безготівкові розрахунки із використанням електронних платіжних засобів як комплексний правовий субінститут. Часопис Київського університету права. 2013. № 4. С. 391-394.
85. Ягольницький О. А. Розвиток банківських електронних платіжних засобів в Україні. Молодий вчений. 2015. № 12(2). С. 191-194.
86. Латковська Т.А. Фінансове право у системі українського права. Фінансове право. 2010. № 1(11). С. 11-15.
87. Ямненко Т. М. Фінансово-правовий аспект поняття грошового обігу в контексті емісійного права. Європейські перспективи № 4. 2014. С. 130-137.
88. Алісов Є.О. Грошовий обіг як базова фінансово-правова категорія. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2012. Вип 23. С. 196-207.
89. Лукашев О.А. Правове регулювання грошової системи України: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. Х., 2002. 20 с.
90. Тосунян Г.А., Викулин А.Ю. Финансовое право: Конспекты лекций и схемы: Учеб. пособие. 2-е изд. М.: Дело, 2002. 224 с.
91. Финансовое право: Учебник. О.Н. Горбунова, Е.Ю. Грачева и др.; Отв. ред. Е.Ю. Грачева, Г. П. Толстопятенко. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. 536 с.
92. Орлюк, О.П. Фінансове право. Академічний курс: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2010. 808 с.
93. Диланян Ф.Т. Основы финансово-правового регулирования денежного обращения в Российской Федерации : дисс. на соиск. уч. степени канд. юр. наук: спец. 12.00.14 «Административное право, финансовое право, информационное право». Московская гуманитарно-социальная академия. Москва, 2003. 213с.
94. Эриашвили Н.Д. Финансовое право: Учебник для вузов. М., Закон и право, 2000. 606 с.
95. Музика-Стефанчук О.А. Сучасні проблеми тлумачення норм фінансового права. Кам'янець-Подільський: Рута. 2014. 232 с.

96. Музика-Стефанчук О.А. Фінансове право України. 3-тє вид., доп. і перероб. К.: Атіка. 2007. 264 с.
97. Фінансове право. Навч. посіб. Волощук М.Г., Менджул М.В. Ужгород: Вид-во Олесандри Гаркуші. 2012. 215 с.
98. Ніщимна С. О. Принципи публічної фінансової діяльності в Україні. Монографія. Чернігів: ЧДІЕУ. 2013. 376 с.
99. Про банки і банківську діяльність. Закон від 07.12.2000 № 2121-III // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
100. Харитонов Є.О., Старцев О.В. Цивільне право України. Підручник. Вид. 2, перероб. і доп. К.: Істина, 2007. 816 с.
101. Порядок видачі у 2010 році органами місцевого самоврядування в м. Києві векселів, їх обігу та погашення. Постанова Кабінету Міністрів України № 721 від 18 серпня 2010 р. // База даних «Законодавство України» // ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-2010-%D0%BF>
102. Шамрай В.О., Мельник О.М. Фінансове право України: Навч. посібник. Київ: НУБіП України, 2008. 525 с.
103. Фінансове право України. Навч. посіб. Вишновецький В.М., Пивовар Ю.І., Устинова І.П. Тернопіль: Вектор. 2015. 364 с.
104. Музика-Стефанчук О.А. Фінансове право. Навч. посіб. 4-тє вид., доп. і перероб. К.: Ін Юре. 2018. 348 с.
105. Фінансове право. Підручник. Жорнокуй Ю.М., Кашкарьова Т.В., Гетманець О.П. 2-ге вид., доп. і перероб. Харків: Екограф. 2015. 500 с.
106. Калініченко Г.В. Поняття, сутність та функції податкового векселя. 2012. С. 301-307
107. Кізлова О.С. Вексель у заставних правовідносинах за законодавством України. Юриспруденція. 2013. № 5. С. 100-103
108. Фінансове право. Підручник. Кучерявенко М.П., Дмитрик О.О., Лукашев О.А. Х.: Право. 2016. 440 с.

109. Алісов Є. О. Проблеми правового регулювання грошового обігу в Україні: автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.07. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2006. 36 с.

ДОДАТОК 1

Код товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Опис товару (продукції) згідно з УКТ ЗЕД	Одиниця виміру	Ставка податку
2203 00	Пиво із солоду (солодове)	гривень за 1 літр	2,78
2204 (крім 2204 10, 2204 21 06 00, 2204 21 07 00, 2204 21 08 00, 2204 21 09 00, 2204 29 10 00)	Вина виноградні натуральні	-"	0,01
2204 (крім 2204 10, 2204 21 06 00, 2204 21 07 00, 2204 21 08 00, 2204 21 09 00, 2204 29 10 00)	Вина натуральні з доданням спирту та міцні (кріплені)	-"	8,02
2204 10, 2204 21 06 00, 2204 21 07 00, 2204 21 08 00, 2204 21 09 00, 2204 29 10 00	Вина ігристі Вина газовані	-"	11,65
2205	Вермути та інші вина виноградні натуральні з доданням рослинних або ароматизувальних екстрактів	-"	8,02
2206 00 (крім 2206 00 31 00, 2206 00 51 00, 2206 00 81 00 - сидр і перрі (без додання спирту); 2206 00 39 00, 2206 00 59 00, 2206 00 89 00 - тільки зброджені напої, одержані виключно в результаті природного	Інші зброджені напої (наприклад, сидр, перрі (грушевий напій), напій медовий); суміші із зброджених напоїв та суміші зброджених напоїв з безалкогольними напоями, в іншому місці не зазначені (з доданням спирту)	гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту	126,96

(натурального) бродиння
фруктових, ягідних та
фруктово-ягідних соків,
з вмістом спирту не
більше 8,5 відсотка
об'ємних одиниць (без
додання спирту), суміші
таких зброджених
напоїв та суміші таких
зброджених напоїв з
безалкогольними
напоями з вмістом
спирту не більше 8,5
відсотка об'ємних
одиниць (без додання
спирту)

2206 00 31 00,	Сидр і перрі (без	гривень за 1 літр	1,06
2206 00 51 00,	додання спирту)		
2206 00 81 00			

2206 00 39 00,	Тільки зброжені напої,	-"	1,06
2206 00 59 00,	одержані виключно в		
2206 00 89 00	результаті природного (натурального) бродиння фруктових, ягідних та фруктово-ягідних соків, з вмістом спирту не більше 8,5 відсотка об'ємних одиниць (без додання спирту)		

2207	Спирт етиловий, неденатурований, з концентрацією спирту 80 відсотків об'ємних одиниць або більше; спирт етиловий та інші спиртові дистиляти та спиртні напої, одержані шляхом перегонки, денатуровані, будь-якої концентрації	гривень за 1 літр 100-відсоткового спирту	126,96
------	---	---	--------

2208	Спирт етиловий, неденатурований, з концентрацією спирту менш як 80 відсотків об'ємних одиниць, спиртові дистиляти та спиртні напої, одержані	-"	126,96
------	--	----	--------

шляхом перегонки,
лікери та інші напої, що
містять спирт

2103 90 30 00,
2106 90

Тільки продукти з
вмістом спирту
етилового 8,5 відсотка
об'ємних одиниць та
більше

-"

169,27;